

IZVORNA GLAZBA ŽEPAČKOGA KRAJA KAO MODEL VITALNOSTI HRVATSKOGA JEZIČNOGA IDENTITETA

Ivešić, Valentina

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:272271>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

VALENTINA IVEŠIĆ

IZVORNA GLAZBA ŽEPAČKOGA KRAJA KAO MODEL VITALNOSTI
HRVATSKOGA JEZIČNOGA IDENTITETA

DIPLOMSKI RAD

SPLIT, srpanj 2022.

Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Kolegij: Inojezični hrvatski

IZVORNA GLAZBA ŽEPAČKOGA KRAJA
KAO MODEL VITALNOSTI HRVATSKOGA JEZIČNOGA IDENTITETA

Studentica:

Valentina Ivešić

Mentor:

dr. sc. Josip Lasić

Split, srpanj 2022.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Zakonski okvir kulture u Bosni i Hercegovini	3
3. Identitet izvorne glazbe u kontekstu kulture Hrvata u Bosni i Hercegovini.....	9
4. Vitalnost / vitalitet jezika	17
5. Izvorna glazba.....	27
5.1. Instrumenti	30
5.2. Nošnja	33
5.3. Kulturno-umjetnička društva i njihova uloga	35
6. Analiza korpusa	39
6.1. Ponos.....	39
6.2. Život.....	44
6.3. Događaji.....	53
7. Zaključak.....	58
8. Popis literature	60
Životopis autorice	63
Izjava o akademskoj čestitosti	64
Izjava o pohrani diplomskoga rada	65

Izvorna glazba žepačkoga kraja kao model vitalnosti hrvatskoga jezičnoga identiteta

Sažetak

Važeći zakonski okviri, propisi i procedure u Bosni i Hercegovini koji se odnose na kulturu i kulturne politike iznimno su složeni. Ovlasti se povezane s kulturom u potpunosti s države prebacuju na lokalnu razinu i takvim je administrativno-pravnim pristupom često nemoguće ostvari(va)ti značajne pomake za institucionalnu mogućnost (o)čuvanja tradicijskih elemenata u suvremenome višekulturnome bošnjačko-hercegovačkome krajoliku. U radu se uzima jedan vidljiv element tradicijske kulture Hrvata, a to je izvorna glazba zabilježena na prostoru današnje općine Žepče. Ta je glazba, izvođena uz pratnju instrumenata violine i šargije, bila i jest bitna odrednica kulture i identiteta i kao takva se promatra dalje u radu. Jezični je pak korpus izvornih pjesama žepačkih Hrvata moguće promatrati kao snažan element u procjeni / procjenjivanju njihovoga današnjega etno-jezičnoga vitaliteta (prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018). Hrvati su na prostoru BIH, poznato je, a nakon Bošnjaka i Srba, treća po brojnosti nacionalna zajednica. Promatranjem jezika te zajednice moguće je istodobno promatrati i njihovu zajednicu (iz)građenih emocija oko zajedničke jezične i etničke pripadnosti. Izvorna je glazba i jezik te glazbe zahvalan korpus koji objašnjava etničnost i identitet te je uz ostale elemente tradicijske kulture (narodni plesovi i nošnje, tradicionalni običaji, svetc i svetkovine, blagdani i praznici i dr.) ostavština za (o)čuvanje iste te etničnosti i identiteta u budućnosti. U radu se na odabranome korpusu tekstova izvorne glazbe objašnjava jezični, etnički i kulturni identitet žepačkih Hrvata. A uz to su prikupljeni, popisani i analizirani tekstovi izvorne glazbe iz kraja u kojemu žive Šerci i Žepčaci čvrsta baza za buduća promatranja i vrednovanja nezaštićene nematerijalne kulturne baštine Hrvata s prostora Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: izvorna glazba, Hrvati, Žepče, Šerci i Žepčaci, Bosna i Hercegovina, nematerijalna baština, vitalnost / vitalitet, kulturni identitet, etnojezični vitalitet

Žepče music as a model of Croatian linguistic vitality

Summary

The current legal frameworks, regulations and procedures in Bosnia and Herzegovina relating to culture and cultural policies are extremely complex. Powers related to culture are completely transferred from the state to the local level, and with such an administrative-legal approach it is often impossible to make significant progress for the institutional possibility of preserving traditional elements in the modern multicultural Bosniak-Herzegovinian landscape. The paper takes one visible element of the traditional culture of the Croats, and that is the native music recorded in the area of today's municipality of Žepče. This music, performed to the accompaniment of violin and *šargija* was and still is an important determinant of culture and identity and it's observed further in the work. The linguistic corpus of the native songs of the Žepče Croats can be viewed as a strong element in the assessment of their current ethno-linguistic vitality (according to Šimičić and Bilić Meštrić 2018). Croats in the territory of BiH sre the third largest national community, after Bosniaks and Serbs. By observing the language of that community, it is possible to observe their community of (built) emotions around a common linguistic and ethnic affiliation. Native music and the language of that music is a grateful corpus that explains ethnicity and identity and, along with other elements of traditional culture (folk dances and costumes, traditional customs, saints and festivals, holidays and celebrations, etc.) is a legacy for (preserving) the same ethnicity. The paper explains the linguistic, ethnic and cultural identity of Žepče Croats in a selected corpus of native music texts. In addition, collected, listed and analyzed texts of native music from the area where Šerci and Žepčaci live represents a solid basis for future observations and valuations of the unprotected intangible cultural heritage of Croats from Bosnia and Herzegovina.

Ključne riječi: native music, Croats, Žepče, Šerci i Žepčaci, Bosnia and Herzegovina, intangible cultural heritage, vitality, cultural identity, etnolinguistic vitality

1. Uvod

Na samome početku valja krenuti od jednostavnoga pitanja – zašto bi se uopće mladi ljudi danas, u doba globalizacije i digitalizacije te opće težnje prema napretku, trebali baviti (teorijski i praktično) (o)čuvanjem tradicije koja se najčešće u mlađemu naraštaju percipira kao „zabetonirana“ prošlost? U djetinjstvu i kroz obrazovanje u nižim razredima radost je upoznavati tradiciju, sudjelovati u običajima i slušanju starih priča o tome kako je bilo nekada i kako ništa više nije kao nekada. Odrastanjem i nizom promjena okolnosti svakodnevnoga života dolazimo u dodir s obrazovnim sustavom i medijima te se počinju stvarati vlastiti stavovi o kvaliteti toga što je bilo nekada i onoga što je danas. To najčešće dovodi do situacija u kojima ono što je bilo nekada (tradicija) počinjemo smatrati zastarjelim načinom života i zaostalim dijelom mentaliteta (društva i nacije). U želji za napretkom pokušavamo od toga pobjeći, nadajući se da drugdje (u drugom gradu, u drugoj državi, u drugačijem društvu) nema takvih „zakona“ koje je „sramota“ ne poštivati. A onda, jednog naizgled običnog dana u toj novoj sredini, uhvatimo sami sebe u situaciji u kojoj ne želimo slijediti „tuđe zakone“ jer smo svoje ponijeli u glavi i shvatimo da ono nije bio zaostali mentalitet nego dio našeg identiteta koji smo (ne)svjesno prihvatili. Upravo se to dogodilo i meni.

Problem identiteta u Bosni i Hercegovini goruće je pitanje od postanka samostalne države do danas jer se svi identiteti podređuju nacionalnom, koji se pak izjednačava s religijskim, a „drugo“ i „drugačije“ češće će biti predmet sukoba nego izvor tolerancije. U takvim okolnostima narod se brzo umori od trzavica i nemira pa postaje sve teže politički objasniti što znači biti Hrvat katolik u Bosni i Hercegovini. Hrvatima iz Bosne i Hercegovine osporava se „hrvatstvo“ (nismo „pravi“ Hrvati), isticanje nacionalnih simbola nije dovoljan dokaz, a hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini u iznimno je lošem položaju. U takvim uvjetima narod utjehu traži u narodnome pa sam i ja potražila oznake identiteta u tradiciji.

Pjesme uz violinu i šargiju, zvuci tzv. izvorne glazbe, karakterističan su melos Hrvata Srednje Bosne.¹ Osim što je izvorna glazba prisutna u svim sferama ljudskoga života (od svakodnevnoga rada preko svečanosti vezanih za čovjekov život do manifestacija kojima je folklor središnja tema), ona je dio identiteta jer smo po njoj poznati i po njoj se identificiramo kao „mi“ u odnosu

¹ Ovdje se referira na geografsku regiju Srednja Bosna, a ne na administrativno određeni Srednjobosanski kanton Federacije Bosne i Hercegovine.

na one „druge“. Pritom, izvorna glazba obuhvaća neke stavke koje bi se mogle vezati uz kulturni identitet: narodna nošnja, narodni plesovi, narodni instrumenti, običaji (životni ili kalendarski) i dr.

Dakle, zašto baš izvorna glazba? Zato što živimo u državi u kojoj trend smanjivanja broja Hrvata raste još od kraja Drugog svjetskog rata. Zato što u Srednjoj Bosni postoje samo dvije općine koje su većinski naseljene Hrvatima (Žepče i Usora). Zato što se u tim općinama osjećamo kao u enklavama i važno je, bar tu gdje imamo neki utjecaj, pokazati tko smo „mi“, a izvorna glazba to očituje na mnogo razina i to mogu iskustveno potvrditi. Zato što je izvorna glazba nastala u narodu, zbog naroda i za narod, a kako će naroda uvijek biti, moramo sačuvati i njegove tvorevine, posebno ove po kojima smo prepoznatljivi. Zato što se opasnosti koje prijete izvornoj glazbi ne shvaćaju ozbiljno: sviranje i pjevanje uz šargiju prenose se usmenim putem s generacije na generaciju, a nastavi li se trend iseljavanja Hrvata iz Bosne i Hercegovine ovako kako je počeo zadnjih dvadeset godina, postavlja se pitanje kome će se ta tradicija prenositi? Zato već sada upravo mladi trebaju razmišljati o očuvanju izvorne glazbe da kasnije ne bi bilo prekasno. Kao jedna od njih pravim prvi korak ostavljajući ovaj diplomski rad na razmišljanje svima onima koji još nisu osvijestili da je izvorna glazba dio njihova identiteta (prihvaćali je oni ili ne), ali i svima onima koji žele saznati tko smo mi – Hrvati katolici iz Srednje Bosne – kad se na nas ne gleda isključivo politički i kad nam se ne pokušava osporiti ono čime se (samo)identificiramo.

2. Zakonski okvir kulture u Bosni i Hercegovini

I na baštinu, kao i na turizam, investicije i upravljanje, treba gledati kao na okolnosti koje će svojom logikom i pravilima dovesti do kvalitetnije zajednice (Šola 2011: 156). Baština je svjesno naslijeđeni dio kulture koji je vrednovan kao 'naš' do te mjere da mu, s osobitom institucionalnom skrbi, nastojimo osigurati transgeneracijski transfer svjesni da, kad bismo morali napustiti sve što imamo, sa sobom bi uzeli kulturu u glavi i ponešto što svjedoči našoj egzistenciji, što, transponirano na kolektivni osjećaj jedinstvenosti, svjedoči činjenici da se baština sastoji od skupa vrijednosti, prepoznatih, istraženih, zaštićenih i komuniciranih kao identitet (ono po čemu se prepoznajemo kao jedinstveni i drukčiji od ostalih) (Šola 2011: 257). Baština je pravo izbora, a zadatak je baštinskih institucija (ustanova javne memorije) trojni: vraćanje – osnaživanje – nastavljavanje (Šola 2011: 260). Očuvanje identiteta zadatak je mnogih (od znanosti, politike i gospodarstva do banalne svakodnevice), ali su za njega društvenim dogovorom zadužene baštinske institucije, i to u najširem opsegu: od pretežno znanstvenih (instituti, učilišta), do pretežno komunikacijskih (muzeji, arhivi, biblioteke) i normativnih/tehničkih (konzervatorstvo, restauratorstvo) (Šola 2011: 259). Ipak, sve navedeno ovisno je o nekim zakonima i pravilnicima pa će se klupko početi raspetljivati upravo od zakonskog okvira kulture u Bosni i Hercegovini koji je, kao i nemali broj drugih područja, ovdje poprilično zamršen. Kroz cijelu ovu priču, ipak, samo treba imati na umu da bi cilj i zakona i djelovanja baštinskih institucija trebao biti vraćanje vitalnosti stvaralačkim snagama koje će, iako uz nužne promjene, zadržati dio sposobnosti proizvodnja i življenja kulturnih vrijednosti jer, ako smo zabrinuti za nestajanje baštine, treba je širiti *in situ*, u okolnostima gdje je ugrožena (Šola 2011: 260).

Vrlo općenit, ali istodobno vrhovni, *Ustav Bosne i Hercegovine* (1995: čl. 1, st. 3) državu dijeli na dva entiteta: Federaciju Bosne i Hercegovine (FBIH) i Republiku Srpsku (RS). Nositelj zakonodavne vlasti u državi je Parlamentarna skupština koja se, prema *Ustavu Bosne i Hercegovine* (1995: čl. 4, st. 1 i 2), sastoji od Doma naroda (petnaest delegata) i Predstavničkog doma (četrdeset i dva delegata) od kojih je svaki sastavljen od istoga broja predstavnika triju konstitutivnih naroda: Hrvata, Srba i Bošnjaka. Parlamentarna skupština, između ostaloga, nadležna je za donošenje zakona koji su potrebni za provođenje odluka Predsjedništva ili za vršenje funkcija Skupštine, odobravanje budžeta za institucije Bosne i Hercegovine i ostala

pitanja koja su joj dodijeljena zajedničkim sporazumom entiteta (*Ustav Bosne i Hercegovine* 1995: čl. 4, st. 4.). Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine 2008. godine usvojila je *Zakon o kulturnim dobrima Bosne i Hercegovine* (koji se oslanja na UNESCO-ovu *Konvenciju o zaštiti nematerijalne kulturne baštine* iz 2003.) kojim se kao kulturno dobro, između ostalog, definira i nematerijalno dobro koje podrazumijeva oblik i pojavu koja svjedoči čovjekovom duhovnom stvaralaštvu u prošlosti (*Zakon o kulturnim dobrima Bosne i Hercegovine* 2008: I / čl. 2). Kulturnim dobrom u smislu tog zakona smatraju se sva dobra nastala ili nađena u Bosni i Hercegovini, bez obzira na vlasništvo i na to gdje se nalaze (*Zakon o kulturnim dobrima Bosne i Hercegovine* 2008: I / čl. 3), a nematerijalna kulturna dobra podrazumijevaju kulturno naslijeđe kao što su prakse, predstave, znanje, vještine, kao i instrumenti, predmeti, rukotvorine i kulturni prostori koji su s njima u vezi, a koje zajednice, grupe i, izuzetno, pojedinci, smatraju dijelom svog kulturnog naslijeđa i pružaju im osjećaj identiteta i kontinuiteta, time promovirajući poštivanje kulturnih različitosti i ljudske kreativnosti. Prema tome, nematerijalno naslijeđe, između ostalog, čine naročito i usmene tradicije i izrazi (uključujući jezik kao sredstvo prenošenja nematerijalnih kulturnih tradicija), izvođačke umjetnosti, društvene prakse, rituali i proslave te tradicionalni zanati i umijeća (*Zakon o kulturnim dobrima Bosne i Hercegovine* 2008: II / čl. 9). Spomenutim zakonom regulira se i uspostavljanje zaštite nad kulturnim dobrom, obveze i prava vlasnika kulturnog dobra, financiranje zaštite i očuvanja kulturnih dobara kao i sva druga pitanja vezana uz zaštitu i očuvanje kulturnog dobra (*Zakon o kulturnim dobrima Bosne i Hercegovine* 2008: I / čl. 1). Zaštita nematerijalne baštine znači mjere čiji je cilj osiguravanje održivosti nematerijalne kulturne baštine uključujući identificiranje, dokumentiranje, istraživanje, očuvanje, zaštitu, promicanje, povećanje vrijednosti, prenošenje (putem formalnog i neformalnog obrazovanja) i revitalizaciju različitih oblika te baštine (*Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine* 2003: I / čl. 2).

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine (1994: III / čl. 4) pripisuje kantonima sve nadležnosti koje nisu izričito povjerene federalnoj vlasti, a kantoni su posebno nadležni, između ostalog, i za utvrđivanje i provođenje kulturne politike. *Ustav Federacije Bosne i Hercegovine* (1994: Amandman XXXVII), između ostalog, identitet, obrazovanje, vjeroispovijest, jezik, njegovanje kulture i tradicije i kulturno naslijeđe definira kao vitalne nacionalne interese konstitutivnih naroda. Kulturna politika svake države ima za svoj osnovni cilj stvaranje zakonskih, financijskih, infrastrukturnih, stručnih, organizacijskih i konceptualnih pretpostavki za njen kulturni i

umjetnički razvoj, ali situacija u Bosni i Hercegovini složenija je jer je oblast kulture izuzeta iz nadležnosti države, a na državnoj razini ne postoji ni ministarstvo kulture nego izvjesnu nadležnost u toj oblasti u veoma malom opsegu ima *Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine* u okviru kojeg djeluje *Sektor za nauku i kulturu* zadužen za koordinaciju aktivnosti s nadležnim entitetskim tijelima vlasti i za definiranje strategije na međunarodnom planu te *Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine (Strategija kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona 2021: 6)*. Na nivou entiteta i distrikta postoje ministarstva za pitanja kulture: *Ministarstvo kulture i sporta* u Federaciji u okviru kojeg djeluje *Sektor za kulturno-historijsko naslijeđe i kulturu*, *Ministarstvo prosvjete i kulture* u Republici Srpskoj i *Odjeljenje za privredni razvoj, sport i kulturu* u Brčko Distriktu u okviru kojeg djeluje i *Pododjeljenje za turizam, kulturu i sport (Strategija kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona 2021: 7)*.

Ustav Zeničko-dobojskog kantona (1995: IV / čl. 18 i čl. 37) potvrđuje da je Kanton nadležan za utvrđivanje i provođenje kulturne politike te za donošenje zakona i ostalih propisa za izvršavanje kantonalnih nadležnosti za što je zadužena Vlada Kantona. Prema tome je 1999. godine donesen i prvotni *Zakon o zaštiti kulturne baštine (2000: II / čl. 5)*, ali on ne uključuje nematerijalnu baštinu nego samo lokalitete, nekretnine (i druge nepokretne stvari) te pokretne stvari i njihove dijelove, grupe i cjeline. To je ispravljeno donošenjem prve *Strategije kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona* koja je vrijedila za razdoblje od 2014. do 2020. godine, a Zeničko-dobojski kanton jedini je u FBiH koji je izradio strateški dokument u oblasti kulture (*Strategija kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona 2021: 8*). Trenutno aktualna strategija vrijedi za razdoblje od 2021. do 2027. godine. Na razini kantona djeluju *Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport* unutar kojeg djeluje i *Sektor za kulturu i sport* kao i *Zavod za zaštitu kulturne baštine Zeničko-dobojskog kantona (u osnivanju) (Strategija kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona 2021: 9)*. Ipak, tu prijenosu nadležnosti nije kraj jer nadležnost za obrazovanje, kulturu, turizam, lokalno poslovanje, dobrotvorne aktivnosti i radio i televiziju Kanton je dužan prenijeti na općine čije većinsko stanovništvo po nacionalnoj strukturi nije stanovništvo koje čini nacionalnu većinu u Kantonu kao cjelini (*Ustav Zeničko-dobojskog kantona 1995: VI / čl. 69*). Upravo to je slučaj s Općinom Žepče. Prema statistikama popisa stanovništva provedenog 2013. godine, Zeničko-dobojski kanton većinski je bošnjački (82,2 %) dok se ostali postotak dijeli na Hrvate (12,0 %), Srbe (1,5%) i ostale (4,3 %) (*Statistika popisa stanovništva Bosne i Hercegovine 2013.*). S druge strane, Općina Žepče većinski je hrvatska

(58,9 %), a ostali postotak dijeli se na Bošnjake (38,8 %), Srbe (1,7 %) i ostale (0,6 %) (*Statistika popisa stanovništva Bosne i Hercegovine 2013.*), što joj je omogućilo preuzimanje ovlasti s razine Kantona.

U *Statutu Općine Žepče* (2009: III / čl. 12) stoji da Općina u okviru samoupravnoga djelokruga, sukladno *Ustavu*, ima vlastite nadležnosti od kojih se, između ostalih, ističe i osnivanje, upravljanje, unaprjeđenje i financiranje ustanova i izgradnja objekata za zadovoljavanje potreba stanovništva u oblasti kulture i sporta te ocjenjivanje rada ustanova i kvalitete usluga u djelatnostima zdravstva, socijalne zaštite, obrazovanja, kulture i sporta barem jednom godišnje i osiguravanje financijskih sredstava za unaprjeđenje njihovog rada i kvalitete usluga sukladno potrebama stanovništva i mogućnostima Općine. Općina bi trebala afirmirati društvene inicijative i aktivnosti na polju kulturne i umjetničke baštine preko organizacija i udruženja građana pri čemu se važnost pridala i konzultacijama sa stručnjacima i znanstvenim radnicima (*Statut Općine Žepče 2009: IX / čl. 80*). Međutim, *Statut* (2009: X / čl. 92) omogućava Općini da, uz osiguranje financijskih sredstava, prenese na mjesnu zajednicu izvršavanje određenih poslova iz svoje nadležnosti, među kojima su i izgradnja, održavanje i upravljanje objektima kulture i drugih sadržaja. Mjesne zajednice su pak organizirane po (većim) naseljenim mjestima Općine kojih je, prema *Statutu* (2009: I / čl. 4), čak 45, a njima upravlja *Vijeće mjesne zajednice* i *Zbor građana mjesne zajednice* prema *Statutu mjesne zajednice* i *Statutu Općine Žepče* (*Statut Općine Žepče 2009: X / čl. 95*). Građani mjesne zajednice kroz navedene organe odlučuju o poslovima značajnim za život i rad (*Statut Općine Žepče 2009: X / čl. 91*), a iz života građana ne može se isključiti utjecaj Crkve. To za Hrvate iz srednje Bosne vuče korijene još iz Domovinskog rata kad su se suočili sa suprotnim interesima svoja dva identiteta: ekstremno-nacionalnog i konfesionalnog (ne može se reći religijskog, jer i pravoslavci pripadaju istog religiji), a u tom sukobu Crkva je potpomagala (uz Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“) opredijeljenost za konfesionalni interes jer se području središnje Bosne nalaze najveći centri rimokatoličanstva (sačuvani u samostanima Guča Gora, Kraljeva Sutjeska, Fojnica, Kreševo, Visoko) (Cvitković 2006: 83). Od tada se u Bosni i Hercegovini kolektivni identiteti shvaćaju kao nacionalno-religijski (Hrvati rimokatolici, Bošnjaci muslimani i Srbi pravoslavci) što se uvriježilo kao dosta čvrst spoj (Cvitković 2006: 76 i 82).

Uključivši Crkvu u cijelu ovu priču, dolazi pak do nove diskrepancije jer se pravna i crkvena podjela na ovom prostoru ne podudaraju. Kad je o crkvenoj podjeli riječ, *Nadbiskupijska*

statistika (Burić 2018), donosi neke osnovne podatke. Žepče pripada Vrhbosanskoj nadbiskupiji koja se dijeli četiri arhiđakonata: Fojnički, Gučogorski, Plehanski i Toliški. Gučogorski arhiđakonatski sastoji se od Bugojanskog, Travničkog i Žepačkog dekanata. Žepački se dekanat danas sastoji od 15 župa, od kojih 8 obuhvaća naseljena mjesta s teritorija općine Žepče. U početku je postojala samo Župa Uznesenja Blažene Djevice Marije u Osovi od koje su se tijekom 19. i početkom 20. stoljeća odvojile Župa sv. Ilije proroka u Novom Šeheru (u početku Ponijevo), Župa sv. Ane u Radunicama i Župa sv. Ante Padovanskog u Žepču. Zbog udaljenosti mjesta potom su se od Župe u Radunicama odvojile Župa Pomoćnice kršćana u Globalarici i Župa sv. Ivana Krstitelja u Lug-Brankovićima, a od Župe u Žepču Župa Uzvišenja sv. Križa u Bistrici i Župa sv. Petra i Pavla u Lovnici. Ostale župe u Žepačkom dekanatu su: Župa sv. Leopolda Bogdana Mandića u Maglaju, Župa sv. Josipa u Zavidovićima i pet župa u Zenici: Župa sv. Ilije proroka, Župa sv. Josipa, Župa Bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije (Crkvice), Župa Srca Isusova (Čajdaraš) i Župa Uzvišenja sv. Križa (Klopče) (Burić 2018).²

Kad je riječ o diskrepanciji crkvene i pravne podjele, najzanimljiviji je slučaj Župa Novi Šeher koja se sastoji od ukupno trinaest naseljenih mjesta od kojih sedam pripada Općini Žepče (Adže, Grabovica, Ljubatovići, Matina, Ozimica, Pire i Ponijevo), a šest Općini Maglaj (Beše, Dubrava, Galovac, Mladoševica, Novi Šeher i Strupina). Do takve je organizacije došlo 2001. godine kad je postignuto kompromisno rješenje za zahtjeve Hrvata koji žive na područjima koji graniče s Općinom Žepče da budu integrirani u Općinu. *Zakon o izmjeni granica općine Žepče* sastavni je dio *Konačne odluke o integraciji općine Žepče* koji je donio Visoki predstavnik Wolfgang Petritsch, a njime se odredilo da će naseljena mjesta Adže, Pire, Ponijevo, Matina, Ljubatovići, Grabovica, Čusto Brdo, Komšići, Radunice i Globalarica pripasti općini Žepče (umjesto općini Maglaj) kao i Brankovići, Donji Lug, Gornji Lug, Vrbica, Debelo Brdo, Osova, Vinište i Gornja Lovnica (umjesto općini Zavidovići) (*Zakon o izmjeni granica općine Žepče* 2001: čl. 3 i 4). Hrvatski dio stanovništva iz naseljenih mjesta koja su izuzeta iz općine Maglaj i integrirana u Općinu Žepče nastavio je pripadati Župi sv. Ilije proroka. Tako je došlo do situacije u kojoj se i sama crkva sv. Ilije nalazi u Novom Šeheru koji pravno pripada općini Maglaj. Sam Novi Šeher (ne računajući okolna sela) ima dva dijela, jedan organiziran oko džamije s većinski bošnjačkim stanovništvom i jedan organiziran oko crkve s većinski hrvatskim stanovništvom.

² Sve župe i njihove zaštitnike kao i kontakte može se pronaći na interaktivnoj karti na službenim stranicama Vrhbosanske nadbiskupije, više na: <<https://www.vrhbosanska-nadbiskupija.org/karta>> (8. 5. 22.).

Uzimajući u obzir sve navedeno, potpuno je jasno zašto su voditelji i suradnici na izradi *Strategije kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona* zaključili da je kultura u Bosni i Hercegovini danas u podređenom položaju u odnosu na društvene strukture jer njezin društveni značaj nije dovoljno prepoznat, a decentralizacija vlasti onemogućila je stvaranje utvrđene i konzistentne državne politike koja bi se provodila na razini države jer državna struktura s dvanaest ministarstva nadležnih za kulturu učinila je kulturni razvoj potpuno neodrživim i dovela ustanove kulture, čak i one od „državnog značaja“, u pravnu i finansijsku nesigurnost jer im još uvijek nije utvrđen osnivač (*Strategija kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona* 2021: 7-8).

Ovdje bi se još moglo spomenuti eventualne zakone o autorskim pravima, ali, kako je istaknuo Valdimar Hafstein (2013: 48), sustav zaštite intelektualnog vlasništva, koji bi trebao poticati kreativnost i inovacije, sustavno isključuje znanje i kreativnost velikog dijela čovječanstva. Naime, da bi se moglo biti kandidatom za zaštitu autorskih prava ili da bi se izum moglo zaštititi patentom, likovno, dizajnirano ili glazbeno djelo mora biti izvorno ostvarenje određenog autora, a tehnologija i znanje moraju proći na testu noviteta i sadržavati inventivni element. Prema takvim kriterijima tradicijsko znanje i izričaji po definiciji su isključeni. Pojam kreativnog procesa koji podupire režim intelektualnog vlasništva temelji se na idealu usamljenog genija, a taj romantičarski koncept, kanoniziran u međunarodnom pravu, nije otvoren za kulturne procese ili proizvode koji nastaju na raspršeniji, kumulativan i kolektivan način, pri čemu ni u kojem trenutku nije moguće odrediti pojedinačne korake kao što su izum ili autorstvo (Hafstein 2013: 48). Folklor se shvaća kao entitet izvan autorstva, kao ne-autorski, ili, još bolje, anti-autorski. Pučka tradicija preostali je dio pojma autora i ona prema autoru stoji u jednakom odnosu kao i narodne mase prema buržujskom subjektu od kojega su preostale (Hafstein 2013: 49).

3. Identitet izvorne glazbe u kontekstu kulture Hrvata u Bosni i Hercegovini

U nastavku se radi lakše preglednosti i usustavljenosti teme definiraju ključni pojmovi. Bitno je naglasiti da su pojmovi uglavnom još uvijek dosta uopćeno definirani i oko njihovoga se određenja i razgraničenja još uvijek vode polemike. Tema ovoga rada nisu terminološke polemike te se one neće detaljnije objašnjavati. Od korištenih se pojmova, a za ispravno razumijevanje svrhe ovoga rada, donosi se objašnjenje za etnologiju, kulturu i etnografsku materiju kako slijedi:

- (1) etnologija – znanost koja se bavi istraživanjem i izučavanjem kulture različitih ljudskih grupa proučavajući njihov način života, bez obzira na mjesto ili vrijeme njihova postojanja, slijedeći načelo različitosti (Grbić 1994: 13)
- (2) kultura – (po opisu i definiranju iz vremena Antuna Radića) je način življenja „kako narod živi“ (sustavi konkretnih ponašanja i djelovanja u društvu) i mišljenja „kako narod misli“ (sustav mišljenja: vrednote, znanja i vjerovanja), odnosno „čitav čovječji život“ (Čapo Žmegač 1998: 15)
- (3) etnografska materija – ono što je vidljivi dio materijalne kulture (proizvodi ljudske djelatnosti), socijalna kultura (društvene i pravne uredbe, život i odnosi) i duhovna kultura (folklor u užem smislu i sve narodne tvorbe koje imaju duhovni karakter) (Gavazzi 1993: 14).
- (4) izvorna glazba – element duhovne kulture koji, uz pomoć materijalne kulture (instrumenti, nošnja), izražava svoje stavove o socijalnoj kulturi (narodu, odnosima).

Određene konstante kulture, ponekad nazivane tradicijama, njezino su bitno obilježje. Procesom tradiranja (prenošenja) kulture s naraštaja na naraštaj, pojedinac uči modele ponašanja i mišljenja koje nudi određena kultura i zato se kultura promatra dvostruko: postojana je (zahvaljujući tradiranju) i dinamična (tijekom tradiranja dolazi do neophodnih mijena) (Čapo Žmegač 1998: 17). Tradicija se ponekad izjednačava s cjelokupnom kulturom, ali postoje situacije u kojima se pod tradicijom podrazumijeva samo duhovna kultura pa se ona tada naziva folklorom i redovito veže uz prošle oblike kulture ili uz one oblike kulture koji nestaju pa joj se pridaju obilježja stabilnosti i spore promjenjivosti (Ben-Amos 1984 prema Čapo Žmegač 1998: 17). Prema današnjem shvaćanju, tradicija je prije svega suvremena konstrukcija koja je

projicirana u prošlost da bi se tumačila sadašnjost jer svaka zajednica bira elemente iz svojeg ukupnog povijesnog nasljeđa koji u određenom trenutku odgovaraju njezinim interesima i vrednotama u sadašnjosti (Čapo Žmegač 1998: 17). „Izmišljanje tradicije“ postao je izraz za općeprihvaćeno stajalište da je tradicija zapravo rezultat aktivnih postupaka izmišljanja, čak i u slučajevima kad se na kraju tog procesa čini „prirodnom“ i „čvrstom“, koji potvrđuju da baština nije nešto što postoji tamo negdje vani i što tek treba otkriti, nego nešto što se stvara složenim institucionalnim procesom (Leimgruber 2013: 128).

Pojmovi folklora i tradicije stavljeni su pod okrilje UNESCO-ova pojma 'nematerijalna baština' čija se definicija već navela u drugom poglavlju. Ako je kultura „uzgojeni“ sustav vrijednosti, onda su pojmovi baštine i identiteta njena preciznija određenja (Šola 2011: 257), ali upravo su definicije nematerijalne baštine dovele do podijeljene reakcije akademske zajednice od djelomične podrške do oštrog odbacivanja pojma kao nejasnog i opasnog zamjerajući mu to što ne ishodi iz znanstvenog istraživanja nego je rezultat političkih pregovora o odnosu razvoja i globalizacije s pojmovima kulture, raznolikosti, ljudskih prava i ravnopravnosti nacija (Leimgruber 2013: 125). Ironično je da su dominantni zapadnjački filozofski pravci zasnovani na dualizmu uma i tijela (uma kao duhovnih kulturnih izričaja koji se smatraju „pravom kulturom“ i prema tome cijene više od tijela kao materije jer predstavljaju „inherentnu kvalitetu stvari“) pri čemu um (nematerijalno) ima prednost nad tijelom, a pojam nematerijalne baštine pojavio se tek početkom ovog stoljeća (Leimgruber 2013: 126). Neovisno o definicijama, svi su ti termini (baština, tradicija, folklor, nematerijalna baština) problematični jer se podrazumijevaju u istom diskurzivnom prostoru kao i "primitivna kultura“ pa se o svima stvara predodžba starog, preindustrijskog, nepromijenjenog ili razmjerno stabilnog kroz vrijeme, povezanog s etničkim identitetom i regionalno specifičnim (Leimgruber 2013: 131).

Identitet je stanje bivanja svojim (a ne drugim), stanje ostajanja istim u različitim uvjetima, pa je, prema tome, on zadanost koje možemo ili ne moramo biti svjesni, dok je baština pravo izbora (Šola 2011: 258-259). Polazeći od jednostavne definicije identiteta kao osjećaja i predodžbe nekog pojedinca ili skupine o samom sebi, izvori identiteta mogu se sistematizirati u šest skupina: pripisani / askriptivni (dob, podrijetlo, rod, spol, srodstvo, rasa...), kulturni (etnicitet, jezik, nacionalnost, religija...), teritorijalni (susjedstvo, selo, grad, zavičaj, država, kontinent...), politički (interesna skupina, uzrok, ideologija, država...), gospodarski (posao, zanimanje, zvanje, klasa...) i društveni (prijatelji, kolege, društvo, položaj...) (Huntington 2005 prema Letica 2009:

27). I u ovoj je sferi fenomen izvorne glazbe specifičan jer uključuje ili je uključen u svih šest skupina (o čemu će biti riječi u petom poglavlju).

Kad je riječ o identitetu, glavni je problem Hrvata u Bosni i Hercegovini to što se čini da nigdje ne pripadaju. Hrvati iz Hrvatske osporavaju „hrvatstvo“ Hrvata u Bosni i Hercegovini nazivajući ih Bosanskim Hrvatima (a kako onda ne postoje hercegovački Hrvati ili hrvatski / srbijanski Bošnjaci?), a čak i kad se odsele nisu ravnopravni, nego se nazivaju Hrvatskim Hrvatima (Cvitković 2006: 117). Često se zaboravlja da se teorija 'jedna nacija = jedna država' ovdje ne može slijediti jer bi politika „bosanske nacije“ podrazumijevala žrtvovanje identiteta, odustajanje od sebe, zaboravljanje hrvatstva (ili srpstva, bošnjaštva) u ime (nacionalno) homogenog društva, a i država je Bosna i Hercegovina, a ne samo Bosna, tako da, slijedeći osnovno načelo da svaki narod ima pravo da ga se zove onako kako on želi, najispravnije bi bilo reći Hrvati u Bosni i Hercegovini (Cvitković 2006: 125 i 127), imajući na umu da je to političko određenje koje podrazumijeva da su to Hrvati koji po svojoj državnoj / građanskoj pripadnosti pripadaju Bosni i Hercegovini dok su u nacionalno-kulturnom pogledu oni jednostavno – Hrvati (Cvitković 2006: 128). Za to im ne trebaju nikakvi teorijski dokazi nego im je dovoljna praktična identifikacija – oni se samoidentificiraju kao „naši“, a kako se, kako kažu mnogi, Hrvat jest ili nije, tu nema daljnje rasprave (Cvitković 2006: 47).

Slijedeći isključivo državne (nacionalne) granice, prostori Hercegovine, a pogotovo srednje Bosne, gdje su Hrvati većina, ne uključuju se u analize hrvatskih etnologa. Tako hrvatska kulturnogeografska istraživanja obuhvaćaju alpsko, panonsko, dinarsko i jadransko područje tradicijske kulture (kulturnu zonu), a prostor Bosne samo se usputno spominje kao dio dinarskog područja (Čapo Žmegač 1998: 9). Ovakvo naglašavanje etnički ili nacionalno definirane kulture posljedica je ideje baštine, ali ona posljedično dovodi i do stvaranja jasno određenih granica prema vanjskim zajednicama, a u samoj je naravi nematerijalne kulture da bude prostorno neodređena jer, iako je pod prostornim utjecajem, ona se zapravo širi izvan njegovih ograničenja jer uključuje utjelovljene, verbalne, vizualne i virtualne interakcije (Leimgruber 2013: 130).

S druge strane, Hrvati su, iako jedan od konstitutivnih naroda, najmalobrojniji narod u Bosni i Hercegovini (1961. godine bilo ih je 21,7%, 1971. 20,6%, 1991. 17,36%, 2013. 15,4%), a sudbina je „malih“ naroda da se uvijek pitaju o svojem održanju (Cvitković 2006: 30). Malobrojnost i migracije stvarali su godinama kod Hrvata osjećaj ugroženosti za opstanak (Cvitković 2006: 30), a, iako općenito prihvaćena definicija pojma 'manjina' još uvijek ne

postoji, a broj pripadnika neke manjinske zajednice nije dovoljan kriterij, sve manjinske zajednice imaju jednu zajedničku karakteristiku – žive u državi u kojoj je druga zajednica, druga kultura, drugačija religija ili jezik – dominantna (Grbić 1994: 12). Upravo je zato važno da Hrvati u Bosni i Hercegovini neprestano iskazuju (i dokazuju) svoj identitet ili, konkretno u ovom slučaju, da se ti zvuci pjesme i kola uz šargiju i violinu čuju, svakim danom, sve jasnije i glasnije.

Izabrani će se korpus upravo tih zvukova u nastavku staviti u metodološki obrazac određivanja jezičnog i kulturnog identiteta promatrajući načelo identiteta (*principle of identities*) sastavljeno od pet domena (postanak, pozicioniranje, indeksiranje, relativizacija i parcijalnost) koji su ponudile Mary Bucholtz i Kira Hall (2010). Postanak, prvo načelo identiteta, predstavlja ideju da se identitet najbolje promatra kao nastali, a ne kao prethodno postojeći proizvod koji je u svojoj osnovi društveni i kulturni fenomen jer u bilo kojem obliku diskursa (ne samo u prelascima etničkih, rasnih i nacionalnih granica, nego i u svakodnevnim situacijama) jezik reflektira unutarnje mentalno stanje pojedinca (Bucholtz i Hall 2010: 19-20). Prvi je uvjet za nastajanje identiteta izražavanje osjećaja pripadnosti koji ne mora biti vezan uz nacionalnu državu podrijetla („identitet odozgo“) nego može biti uži (lokalni, zavičajni, „identitet odozdo“) i u svakodnevici nevezan uz etnički identitet (Čapo i Halilovich 2013: 227). U mnogim su slučajevima veze „identiteta odozgo“ i „identiteta odozdo“ isprepletene i podudaraju se, ali potonje su primarne jer su bazirane na izravnim živim iskustvima i zajedničkim utjelovljenim sjećanjima, nekadašnjim društvenim odnosima i statusima, dijalektu i načinu govora, smislu za humor, hrani i piću i slično, a vidjeti druge i biti viđen načini su održavanja identiteta (Čapo i Halilovich 2013: 225).

Pozicioniranje, drugo načelo identiteta, podrazumijeva da identitet obuhvaća: (a) makrorazine demografskih kategorija, (b) lokalne, etnografske specifičnosti kulturalne pozicije i (c) privremene i interakcijski specifične uloge sudionika (onaj koji priča, aktivni slušatelj i dr.), a sve ove pozicije odvijaju se simultano pa je važno razumjeti kako identitet funkcionira, a ne izabrati jednu dimenziju identiteta iznad drugih (Bucholtz i Hall 2010: 21). Stavovi i s njima povezani koncepti produktivni su za proučavanje identiteta jer pokazuju kako, i u naizgled najbezazlenijim interakcijama, govornici pozicioniraju sebe i druge kao određenu vrstu ljudi: „ja procjenjujem nešto i prema tome pozicioniram sebe i (ne) usklađujem se s tobom“ (Du Bois 2007 prema Bucholtz i Hall 2010: 22). To je još jedna potvrda da se svaka identitetska kategorija

može svesti na dva elementa: 'mi : oni' (akcija), s najmanje dva podelementa: 'mi o njima : oni o nama' (interakcija) (Grbić 1994: 44). Svi skupni identiteti (društveni, etnički, nacionalni i kulturni) formiraju se kroz tri uzajamno povezana spoznajno-emocionalna procesa: kategorizacija ili diferencijacija (pozicioniranje 'nas' i 'njih'), identifikacija (tko smo 'mi', tko su 'oni') i društvena usporedba ('nas' i 'njih'), tj. sve se može svesti na jednostavnu jednadžbu: 'Ti' i 'ja' postajemo 'mi' kad se pojave 'oni' (Huntington 2005 prema Letica 2009: 28). Sklad elemenata 'mi : oni' i podelemenata 'mi o njima : oni o nama' omogućuje dva aspekta promatranja: objektivni (individualni izrazi kulturnih obrazaca) i subjektivni (osjećaj pripadnosti) (Grbić 1994: 44). Pri tome izrazito važan može biti i odnos istraživača prema predmetu istraživanja (pripada li on 'nama' ili 'njima' i iz koje pozicije govori 'o nama' i 'o njima') pa će, ovisno o tome i o dostupnosti građe iz prošlih razdoblja, istraživač moći uočiti i kulturne promjene koje su stalne, ali istovremeno i relativne i subjektivne (Levi Strauss 1988 prema Čapo Žmegač 1998: 16). Treba imati na umu da što je veći osjećaj pripadnosti 'našoj' nacionalnoj / religijskoj grupi, to je veća i barijera prema 'njima' (Cvitković 2006: 24), pa kvaliteta etnografskih analiza uvelike ovisi i o poziciji istraživača. Drugi je problem to što etnografska građa često vremenski ne određuje kulturu o kojoj govori nego sadrži pretežno opise stanja kulture u određenom trenutku, što nije dobro iz dva razloga: prvo, vremenska nedefiniranost pretpostavlja postojanje jedne kulture koju su etnolozi dužni otkriti, što nije točno, i drugo, bezvremenskim opisima kulture sažimlju se različiti vremenski presjeci i dobiva se umjetno, umjesto organski, konstruirana cjelina (Rajković 1974 prema Čapo Žmegač 1998: 16).

Treće je načelo identiteta indeksiranje. Identitetski odnosi nastaju interakcijom nekoliko povezanih indeksirajućih procesa: a) otvoreno spominjanje kategorija i granica identiteta, b) pretpostavke o vlastitim i tuđim identitetskim pozicijama, c) evaluativne i epistemičke orijentacije, interakcijske osnove i uloge sudionika, i d) upotreba jezičnih struktura i sistema koji su ideološki povezani sa specifičnim osobama (Bucholtz i Hall 2010: 21). U procesima indeksne inverzije, ovi procesi indeksiranja mogu biti složeni odozgo prema dolje prema kulturnim autoritetima kao što su intelektualci ili mediji, a takvi indeksni čvorovi mogu stvoriti ideološka očekivanja među govornicima koja posebno ovise o stilu (Bucholtz i Hall 2010: 22). Analiza stila često zahtijeva etnografska istraživanja jer upravo ona otkrivaju kako grupe, koje se kroz širu analitičku leću čine homogene, postaju oštro izdiferencirane kad se fokusira na etnografske detalje. U tom slučaju i cijeli jezični sustavi (jezici i dijalekti) mogu indirektno biti povezani s

identitetskim kategorijama (Bucholtz i Hall 2010: 23). Upravo je ovo načelo indeksiranja najbolji opis situacije u kojoj se nalaze Hrvati u Bosni i Hercegovini. Nakon Domovinskog rata pokazalo se da okrenutost nacionalizmu, tradiciji i mitu nije prošlost i da vraćanje prošlosti (osobito radi „pravljenja“ identiteta) kao da stalno prati čovjeka (Cvitković 2006: 49). Hrvati se promatraju kroz široku leću nacionalnog identiteta, a zapravo se međusobno razlikuju po mnogim identitetima: profesionalnim, političkim, spolnim, svjetonazorskim, religijskim i dr. (usp. Cvitković 2006: 66). Umjesto da primarni (samo)identitet bude ono što su radili i što su uradili (Cvitković 2006: 28), Hrvati u Bosni Hercegovini stavljaju (ili im se stavlja) nacionalna religija (s obzirom na to da su etnički i religijski identiteti poistovječeni) na prvo mjesto, smatrajući da su nacionalni simboli znakovi uzajamnog prepoznavanja i da, izdižući njih na prvo mjesto, najbolje „prezentiraju“ zajednicu i sve ono što je njoj, kao takvoj, važno (Cvitković 2006: 46). Takvi simboli smatraju se „granicom“ prema „drugima“ (Cvitković 2006: 58), a osjećaj nacionalnog ponosa (jer pripadaju hrvatskoj naciji ili jer ne pripadaju onoj 'drugoj', svejedno) lako može prerasti u nacionalizam i tu dolazi do sukoba (Cvitković 2006: 29): S druge strane, kad se u obzir uzme folklorna strana nacionalnog identiteta, Hrvati u Bosni i Hercegovini nisu ni blizu homogene skupine jer se kultura razlikuje od sela do sela, tj. između lokalnih zajednica nailazimo na niz supkulturnih razlika (kulturnih, socioekonomskih, osobnih, statusnih, etničkih, vjerskih) koje su uvjetovane lokalnim ekološkim prilikama, tradicijama kraja, intenzivnošću interakcije lokalne skupine sa susjedima i/ili izoliranošću tih skupina, pa te razlike postaju označitelji pripadnosti vlastitoj zajednici i granica prema susjednim zajednicama (Grbić 1994 prema Čapo Žmegač 1998: 19) koje ne moraju biti drugačijeg etničkog/religijskog identiteta. Glokalizacija je izraz koji, unutar globalizacijskih procesa, opisuje globalnu fragmentaciju velikih identiteta, tj. kontradjelatnu reakciju koja se ispoljava kao inzistiranje na bogatstvu lokalnosti, nasuprot sirenskom zovu za unificiranjem palete (Šola 2011: 271).

Relativizacija, četvrto načelo identiteta, ima dva cilja: prvo, istaknuti da identiteti nikad nisu autonomni i neovisni, ali uvijek osiguravaju socijalna značenja u relaciji s drugim dostupnim identitetskim pozicijama, i drugo, ispitati intersubjektivnu konstrukciju identiteta kroz nekoliko komplementarnih relacija (koje se često i preklapaju) (Bucholtz i Hall 2010: 23). Prva je takva relacija primjerenost–razlika. Primjerenost se oslanja na potiskivanje socijalnih razlika koje bi mogle omesti reprezentacije sličnosti (da bi se grupe individualaca pozicionirale kao slične, ne trebaju, i ne mogu, biti identične nego se samo moraju razumjeti kao slične u trenutku

interakcije), a razlika je potiskivanje sličnosti koje bi mogle potkopati njezinu konstrukciju (neizbježna jer je socijalna diferencijacija visoko vidljivi proces) (Bucholtz i Hall 2010: 24). Druga je relacija autentičnost–denaturalizacija, a pojavljuje se kad god se identitet sukobljava s ideološkim očekivanjima. Autentičnost (nasljedna bit, a ne socijalni proces) podrazumijeva načine na koje su identiteti diskurzivno verificirani dok se denaturalizacija fokusira na „podmetnutost“ neizbježnih i nasljednih identiteta ističući načine na koje su identiteti izrađeni, fragmentirani, problematični ili lažni (Bucholtz i Hall 2010: 24). Posljednja je istaknuta relacija autorizacija–nelegitimnost. Autorizacija uključuje afirmaciju ili nametanje identiteta kroz strukture institucionalizirane moći i ideologije, a nelegitimacija načine na koji su identiteti cenzurirani ili jednostavno ignorirani od strane tih istih struktura (Bucholtz i Hall 2010: 24). Iako ova podjela može zvučati zamršeno, sve se svodi na to da relacije djeluju na mnogo razina, a identiteti isplivavaju na površinu samo u relacijama s drugim identitetima unutar slučajnih okvira interakcije (Bucholtz i Hall 2010: 25).

Parcijalnost, peto načelo identiteta, proizlazi iz postmodernih teorija identiteta kao diskontinuiranog. Bilo koja konstrukcija identiteta može biti dijelom promišljena i namjerna, a dijelom se podrazumijevati i biti nesvjesna, dijelom rezultat interakcijskih pregovora i osporavanja, a dijelom rezultat tuđih percepcija i prezentacija ili efekt većeg ideološkog procesa i materijalnih struktura koje mogu postati važne za interakciju (Bucholtz i Hall 2010: 25). Ovdje bi još bilo dobro napomenuti da je u starijoj etnološkoj praksi predmet istraživanja bio narod i narodni život, ali pod tim se podrazumijevalo seljaštvo jer je ono prevladavalo, a nema isti identitet/mentalitet kao gradsko stanovništvo, dok se danas narod definira kao povijesno formirana, stabilna zajednica ljudi, nastala na temelju mnogih elemenata zajedništva, počevši od jezika i teritorija do više ili manje mitske svijesti o zajedničkoj pripadnosti, naglašavajući njegovu višeznačnost, socijalnu slojevitost i dinamični karakter (Grbić 1994: 42). Pripadnost grupi jest nešto neotuđivo, jer ni sam pojedinac ga ne bira, nego ga stječe rođenjem u dotičnom kolektivu (Grbić 1994: 44). Zato čak i oni koji su se odselili, iz raznoraznih su razloga još uvijek interesno vezani uz zavičaj (u koji se imaju namjeru vratiti) i obitelj (od koje su odvojeni) tako da oni nikad nisu u potpunosti prekinuli veze sa zavičajem pa su ga na određeni način „dopremali“ i u svoja stalna mjesta boravišta u iseljeništvu (Čapo i Halilovich 2013: 228).

Zato je hrvatska kultura sve što se u njoj nalazi, bez obzira na podrijetlo i starinu, ali u svome je seljačkome dijelu kulturnogenetski određena kao, u temeljima, staroslavenska (starohrvatska)

u koju su, tijekom povijesti, ušli elementi stranih kulturnih sfera (npr. starobalkanska, staromediteranska, turskoistočnjačka...) (Čapo Žmegač 1998: 13), a kulturnogeografski podijeljena na četiri kulturne zone (područja s ujednačenim prirodnim uvjetima u kojima različite ljudske zajednice žive na sličan način): alpska, panonska, dinarska i jadranska (Čapo Žmegač 1998: 9) čije su karakteristike opisane prvenstveno materijalnom kulturom pa ih se neće navoditi. Bitno je naglasiti da su kulturne zone ustanovljene na temelju većeg broja specifičnih kulturnih elemenata ili pak elemenata s relativno važnom ulogom u životu određenoga stanovništva, a na njihovim granicama dolazi do miješanja kultura (Čapo Žmegač 1998: 9). Iako je prostor srednje Bosne pripisan dinarskoj kulturnoj zoni, stanovnici općine Žepče iskustveno mogu potvrditi da se na tim prostorima očituju i neki utjecaji niza kulturnih zona i utjecaja, a koji su (prema Čapo Žmegač 1998: 9 – 12):

1. slavonski: plodno tlo za uzgoj žitarica, dosta vode, malo kamena, obrada zemlje drvenim plugom, stajsko stočarstvo, kuće od ćerpiča i blata s ograđenim ulaznim prostorom, lanena / pamučna tkanina, opanci i čizme, specifični svadbeni običaji...
2. dinarski: crnogorične šume, oštra klima i mnogo snijega, transhumantno ovčarstvo u kombinaciji s ratarstvom, vunena odjeća, mnogo slobodnog vremena daje priliku za vezenje, sviranje i pjevanje (epska poezija koja se pjevala uz pratnju gusala ili tambure), određen položaj žene...
3. staroslavenski / starohrvatski kulturni sloj: sprega dvaju gospodarstava za obavljanje većeg posla, običaji vezani uz kalendar, tkani pojasi na nošnji, obojci...
4. starobalkanski: peka (zemljana posuda za pečenje na otvorenom ognjištu), sitno stočarstvo...
5. turskoistočnjački: razni nazivi posebno za vrste tkanine, nakita, jela i pića te duhovna kultura kao što je glazba, pjesme, vjerovanja... (Čapo Žmegač 1998: 12).

4. Vitalnost / vitalitet jezika

Da se uopće počne govoriti o vitalnosti / vitalitetu jezika i načinima njegova održavanja, trebalo bi prvo nešto reći o važnosti jezika općenito i njegovoj položaju u Bosni i Hercegovini. Jezik je jedan od najvažnijih socioloških indikatora nacionalnog identiteta jer ima dvostruku ulogu: sredstvo (spo)razumijevanja i sredstvo razlikovanja tj. sredstvo integracije (unutar zajednice) i dezintegracije (u odnosu na druge) (Cvitković 2006: 59-60). Jezik otkriva naš identitet (nacionalni, konfesionalni, profesionalni), ali je situacija u Bosni i Hercegovini takva da je to istovremeno i tlo koje ne poznaje mira jer je svaki identitet, a osobito jezični, osjetljiv na nepriznavanje, osobito ako ono dolazi od pripadnika brojnije nacionalne zajednice u istoj državi jer se tada javlja strah da to ne dovede do nacionalnog zatiranja (Cvitković 2006: 60-61). Upravo u prilog tome govori nekoliko drastičnih primjera diskriminacije hrvatskoga jezika u Bosni i Hercegovini koji, kako je pisao Musa (2007: 129), „izazivaju nedoumicu, da ne kažem strah i zabrinutost“, a neki od njih su: nepostojanje katedre za hrvatski jezik, izuzev na Sveučilištu u Mostaru (što znači da je školovanje kadra hrvatskog jezika praktički onemogućeno), zakonska zabrana uporabe naziva županija kao hrvatskog naziva za kanton (odluka Ustavnog suda FBiH), zakonska zabrana naziva Herceg-Bosna za županiju (odluka međunarodne zajednice), ukidanje pridjeva hrvatski iz naziva radijskih i televizijskih postaja, škola i drugih institucija koje se financiraju s proračuna (odluka međunarodne zajednice), zatim nezgrapan, nakaradan i neispravan hrvatski jezik u svim službenim novinama i službenim glasilima te neispravna i nedovoljna uporaba hrvatskog jezika u javnim audio-vizualnim sredstvima priopćavanja (naročito Federalna televizija i federalni i državni radio) (Musa 2007: 129). Nezaobilazan problem je i svojatanje povijesnog razvoja i inzistiranje pojedinih jezikoslovaca da je Bosna i Hercegovina, sociolingvistički gledano, jednojezična zemlja:

„Često se ističe da je sociolingvistička situacija u Bosni i Hercegovini iznimno složena. Međutim, stvari stoje sasvim drukčije: jezična situacija u Bosni i Hercegovini vrlo je jednostavna - oko četiri milijuna stanovnika govore četiri srodna dijalekta istoga jezika, a spaja ih zajednički standardizirani varijetet. To znači da se stanovnici Bosne i Hercegovine potpuno razumiju i na dijalektima i na standardu. Taj jezik ima dva pisma (latinicu i ćirilicu, tradicionalno pismo bosanskog srednjovjekovlja), i ona mu podjednako „pripadaju“, i više imena, što u suštini ništa ne mijenja: imena ne mogu napraviti nekoliko jezika od jednog. Bosna i Hercegovina jeste višenacionalna zemlja, ali ogromnu većinu stanovnika čine tri njena autohtona jednojezična naroda (Bošnjaci, Hrvati i Srbi). Jezičkih manjina ima dvadesetak, ali su malobrojne (jedna 1% ukupnog broja stanovništva), tako da se o BiH ne može govoriti kao o višejezičnoj zemlji. Status službenog jezika imaju bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik, ali jedno je pravno proglašavanje službenih

jezika, a drugo (socio)lingvistička činjenica da je BiH jednojezična zemlja. Dakle, jezička situacija u BiH nije složena - složene su društvene i političke okolnosti; problemi nisu u jeziku - oni su u izvanjezičnoj stvarnosti.“ (Halilović 2014: 122).

Tu bi se moglo postaviti pitanje: ako u Africi može biti priznato jedanaest jezika, zašto u Bosni i Hercegovini ne mogu njegova tri naziva, i to ne samo pravno nego i stvarno (Cvitković 2006: 61)? Ne smije se dozvoliti da se hrvatski jezik svede na folklorni ukras bosanskohercegovačke multietničnosti nego se njemu (kao i ostalima) treba omogućiti da živi (Cvitković 2006: 63). Ako, prema Deklaraciji Organizacije Ujedinjenih Naroda o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim ili jezičnim manjinama, manjine imaju pravo „koristiti se svojim jezikom privatno i javno, slobodno i bez ikakvog miješanja ili bilo kojeg oblika diskriminacije“ (čl. 2), zašto ta prava u Bosni i Hercegovini ne bi uživao i hrvatski narod kao jedan od njezinih konstitutivnih naroda, tim prije jer *Europska povelja o regionalnim jezicima i jezicima manjina* (1992) polazi od toga da očuvanje jezika pridonosi „održavanju i razvitku europskoga kulturnog bogatstva nacija“ (Cvitković 2006: 63).

Diskursi koji zagovaraju očuvanje jezične raznolikosti mogu se podijeliti na dvije skupine: a) oni vođeni metaforom „jezici su vrste i, prema tome, ugroženi jezici su ugrožene vrste“, i b) oni koji u ime govornika zagovaraju zaštitu jezika (Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 2). Etnokulturni i ekološki pristupi, koji su najsvrsishodniji za ovu temu, pripadaju prvoj skupini, a za njih je karakteristično poistovjećivanje jezika s cjelokupnom kulturom, poviješću i znanjem koje neka zajednica posjeduje, pa i gubitak jezika posljedično implicira nestajanje svega onoga što dotični utjelovljuje (Cameron 2007 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 2). Etnokulturnim diskursima naglašava se neraskidivost veze između jezika i etniciteta, kulture ili rase, tj. oni se oslanjaju na ideju da je određenu kulturu moguće u potpunosti živjeti, razumjeti i prenositi jedino uporabom jezika koji je sudjelovao u njezinu nastanku (Fishman 1991 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 2).

Oslanjajući se na pretpostavku da isti čimbenici koji mogu dovesti do nestajanja jezične raznolikosti i gubitka etnojezičnog vitaliteta, mogu, uz primjenu odgovarajućih revalorizirajućih mjera, doprinijeti usporavanju negativnih trendova koji dovode do osiromašjenja jezičnog i kulturnog krajolika narušavajući time postojeću jezičnu ekologiju nekog kraja (Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 11), postavlja se pitanje zašto neki čuvaju jezik svojih predaka i prenose ga potomcima, dok drugi do njega drže, ali ne sudjeluju aktivno u njegovu očuvanju i uporabi

(Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 13). Odgovor se možda može pronaći u istraživanjima koja su pokazala da se ljudi, zbog života na određenom prostoru, samoidentificiraju kao većinsko stanovništvo (Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 15). To bi mogli biti razočaravajući rezultati u pogledu očuvanja jezika i kulture za Hrvate Srednje Bosne jer oni gotovo nigdje (osim u Općinama Žepče i Usora) nisu većinsko stanovništvo, a miješanje vlastite tradicije s onim većinskog stanovništva (uz negativan trend iseljavanja mladih) dovodi do opasnosti usvajanja tolikih promjena da će se izvorno stanje, koje bi se trebalo prenositi, zapravo izgubiti ili će izumrijeti jer se neće imati kome prenijeti. Rješenje je u provođenju istraživanja uz sudjelovanje koja pretpostavljaju da, što ljudi imaju aktivniji stav o nečemu, što je razvijenija njihova kritička svijest, tim više upravljaju tom stvarnošću pa se zato bira djelovanje 'odozdo', pri kojem se uzimaju u obzir lokalni prioriteti i kutovi gledišta (Freire 1996 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 15).

U analizi odnosa jezika i identiteta, identitet treba promatrati kao relacijski društveno-kulturni fenomen konstruiran u lokalnom kontekstu, kao interaktivan proces kojim se ljudi predstavljaju birajući elemente iz inventara postojećih praksi u skladu s promjenjivim društvenim okolnostima i sugovornicima (Pavlenko i Blackledge 2004, De Fina 2007 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 16). U sociolingvistici, jezik se smatra osnovnim mjerilom za određivanje pripadnosti nekoj zajednici, a da bi se razgraničilo grupiranje ljudi s obzirom na jezik, Silverstein (1998 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 20) razlikuje jezične zajednice (eng. *language communities*) od govornih zajednica (eng. *speech communities*). Dok se jezične zajednice, najkraće rečeno, odnose se na govornike standardnih jezika, govorne zajednice počivaju na zajedničkim svakodnevnim jezičnim praksama pa članovi (zamišljene) govorne zajednice mogu formalno pripadati većem broju jezičnih zajednica jednako kao što svaku jezičnu zajednicu čini više govornih zajednica (Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 20). Govornici se zato ne mogu kategorizirati u neke homogene skupine po teritorijalnoj, spolnoj, dobnoj, nacionalnoj ili nekoj drugoj sličnoj osnovi, nego njihove jezične prakse variraju s obzirom na domene, mjesto, prisutne sugovornike i identitete (Bloomaert 2010, Bhaba 1994, May 2001 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 21). Upravo zato ovdje važnu ulogu ima lokalni identitet govorne zajednice Hrvata Općine Žepče, a ujedno je to i razlog zašto predmet istraživanja nisu Hrvati cijele Srednje Bosne. Ovdje je primjenjiv čak i koncept zajedničke prakse (eng. *community of practice*) koja se definira kao skup ljudi koji dijele zajedničke elemente identiteta, pokazuju zajedničke interese, sudjeluju u

zajedničkim aktivnostima te dijele stavove i sustav vrijednosti (Eckert i McConnel-Ginet 1992 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 24). Pojedinac istovremeno može biti pripadnikom različitih zajednica (obitelj, posao, susjedstvo, etnička zajednica) koje se presijecaju ili ugnježđuju jedna u drugu poput popularne babuške, ali je moguće i da se ne osjeća dijelom nijedne zajednice u koju ga svrstavaju drugi (Risse 2004 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 24).

Načelno se odnos jezika i identiteta (grupnog i individualnog) dijeli u tri razdoblja koja se tek uvjetno mogu promatrati kronološki, a mnogo više paradigmatički jer su sva i dalje prisutna i proučavanju jezičnog ponašanja. Prvi, strukturalistički (varijacijski) pristup, usmjeren je na iznalaženje korelacija među širim društvenim kategorijama kao što su spol, dob ili etnicitet i obrazaca jezične uporabe (Eckert 2010, Mendoza-Denton 2002, Duranti 2003 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 21). Njihova je važnost u identificiranju Hrvata iz Bosne i Hercegovine već objašnjena u prethodnom poglavlju.

Drugo je razdoblje konstruktivizam, a obilježen je pojavom etnografskih istraživanja kojima se naglasak stavlja na proučavanje jezičnog ponašanja na individualnoj razini u konkretnim situacijama, a ne više na razini demografskih obilježja, a istovremeno se prepoznaje uloga psihosocijalnih obilježja govornika, njihovih (jezičnih) identiteta i stavova (diskursi pripadanja) (Jones i Kryzanowski 2008 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 21). Važnu ulogu u ovom pristupu imaju činovi identiteta, također već opisani u prethodnom poglavlju, koji podrazumijevaju prilagodbu jezičnog ponašanja društvenim ulogama u određenom kontekstu i time naglašavaju djelatnu ulogu govornika (Le Page i Tabouret-Keller 1985 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 22). Proces tog prilagođavanja može se uočiti i u primjeni koncepta društvenih mreža koje se dijele na guste i labave te jednostruke i višestruke, ovisno o količini interakcije među članovima i složenosti oblika poznanstava i načina interakcije članova mreže (Milroy i Milroy 1977 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 22), što je na tragu ideje da jezičnu zajednicu ne čini toliko dijeljenje istog jezičnog koda koliko intenzitet interakcije i simbolička integriranost koja se ostvaruje prvenstveno putem jezika (Fishman 1971 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 22). Iako se ideja granica između jezika kao društveno konstruiranih ne može u potpunosti napustiti, pojedini autori razlikuju tvrdo oklopljene zajednice (jasna i stroga granica sa slabom interakcijom s vanjskim zajednicama) i meko oklopljene zajednice (porozna granica koja dovodi do znatno slabijeg očuvanja jezika i kulturnih normi) (Saville-Troike 2003 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 22). Jasno je zašto su etnografska istraživanja utemeljena na

diskursu pripadanja izrazito pogodna u istraživanjima ovakve tematike, ali postavlja se pitanje kojoj vrsti zajednica pripadaju žepački Hrvati. Naime, čini se da to ovisi od situacije. Tvrdo su oklopljena zajednica u kontekstu očuvanja tradicije gdje svoje nasljeđuju i prosljeđuju s jako malom tolerancijom usvajanja drugih (tuđih) elemenata, ali meko su oklopljena zajednica u kontekstu (mirnog) suživota i, općenito, jezičnog ponašanja u državi koja nije (zakonski) strogo definirala jezična pitanja. Definiranje granica zajednice zahtijeva primjenu kriterija koji u obzir uzimaju razlike i povezujuće elemente pa je ovdje primjenjiv i koncept zajednice emocija koje treba shvatiti ponajprije kao ekološki fenomen imajući u vidu da je identitet ove zajednice materijalno vezan prvenstveno uz prostor, u kojem ljudi rado odrastaju, žive i kojem se vraćaju, a zatim i simbolički uz jezik i kulturu (Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 25). Zato bi u kategorizaciju govornika prema jezičnoj kompetenciji (fluentni govornici, polugovornici, terminalni govornici, govornici-duhovi) trebalo uvrstiti i one govornike koji su s jezikom na bilo koji način i afektivno povezani, tj. one koji gaje poseban stav prema jeziku ili se jezikom identificiraju bez obzira na nekada i potpun nedostatak jezične kompetencije (tzv. novi govornici: potomci govornika, jezični aktivisti, lingvisti, učitelji i učenici jezika) (Grinevald i Bert 2012, O'Rourke i Ramallo 2013, Sallabank 2013 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 26). To je jako važno iz nekoliko razloga. Prvo u obzir treba uzeti broj nepismenog stanovništva koji je, prema popisu iz 2013. godine, iznosio čak 3 180 115 (2,8 % stanovništva) što je dobra statistika u odnosu na 1991. godinu (3 697 232 ili 9,9 % stanovništva), ali loša statistika u usporedbi s drugim balkanskim zemljama (Srbija 1,96 %, Crna Gora 1,50 %, Hrvatska 0,80%) (Pašalić Kreso 2017: 102). I oni se izjašnjavaju kao pripadnici određene nacionalnosti s obzirom na jezik koji govore, iako se smatraju formalno nepismenima, kao što se Hrvatima zbog jezika identificiraju i oni stanovnici koji sami ne govore standardni hrvatski jezik jer su u školama učili tadašnji srpsko-hrvatski (stanovništvo rođeno prije 80-ih). U obzir treba uzeti i mlade (čiji se broj sve više smanjuje) kojima je omogućeno školovanje na hrvatskom nastavnom planu i programu (jednom od tri nastavna plana i programa u Bosni i Hercegovini) ako su dovoljno sretni da žive u sredini u kojoj ima dovoljno Hrvata da se takva škola i nastavni plan i program održavaju na životu, ali samo tijekom osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja, jer se u visokoškolskom obrazovanju taj opći predmet naziva BHS (bosanski, hrvatski i srpski jezik).

Treći je pristup poststrukturalistički, a karakterističan je po razmišljanjima da subjekt nije moguće objektivno i racionalno spoznati i opisati, nego mu se treba pristupiti kao decentriranom,

fragmentiranom, kontradiktornom i nedovršenom (Smith i Riley 2009 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 23), odnosno kao nekome tko prelazi kulturna, nacionalna i jezična ograničenja (Briski Uzelac 2013 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 23). Ni ovakvo razmišljanje u ovoj tematici ne čudi s obzirom na to da govorimo o fluidnim kategorijama (identitet, jezik, tradicija) koje se ne mogu precizno definirati i stalno su podložne promjenama. Ovako se u pitanje dovodi i pozicija istraživača koji ne može biti objektivni i distancirani subjekt koji neutralno opisuje i interpretira stvarnost, već u istraživanje ulazi s vlastitim sustavom vrijednosti i diskursnim i društvenim uvjetovanostima (Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 23). U ovom slučaju ovo se i ne može skriti, s obzirom na to da je već u uvodu rada naglašeno da je upravo subjektivnost i identifikacija s ovom temom izvor mog izbora, ali objašnjava postojanje malog broja istraživanja ove tematike jer u Bosni i Hercegovini svaki mali (pa i nenamjerni) čin javnog djelovanja može biti iskra koja će zapaliti bure društveno-političkih sukoba ako je loše interpretirana (što nije teško napraviti s obzirom na to da „svatko tjera vodu na svoj mlin“). Kulturološke prakse koje su važan pokazatelj pripadnosti određenoj grupi najviše se očituju u ponosu na vlastite korijene, u sklonosti identificiranju s nazivom zajednice i djelomice u političkim stavovima (Raymond i Modood 2007 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 29).

Etnojezični vitalitet (EV), kao teorijski koncept, rezultat je potrebe da se jezične stavove, društveno-identifikacijske procese i jezično ponašanje na smislen način poveže s različitim društvenim varijablama kako bi se objasnile različite pojave karakteristične za višejezične međugrupne kontekste kao što su zamjena jezika, stavovi prema jeziku, međuetnička komunikacija i jezični konflikti (Johnson i sur. 1983 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 54). Sam je pojam prvi upotrijebio Fishman (1972 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 50) kako bi objasnio sklonost neke govorne zajednice da svoj jezik koristi u jednoj ili više vitalnih domena. Prvi pokušaji sustavnijeg teoretiziranja etnojezičnog vitaliteta ponikli su u kontekstu socijalno-psiholoških istraživanja međusobne povezanosti jezika, etniciteta i međugrupnih odnosa u višetničkim i višejezičnim društvima (Giles i sur. 1977 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 51). Čimbenike koji su ključni za procjenu etnojezičnog vitaliteta moguće je grupirati u tri kategorije: demografski (broj govornika, njihova distribucija i koncentracija u široj društvenoj zajednici, njihov udio u ukupnom stanovništvu, stope nataliteta i mortaliteta, migracijski obrasci, obrasci sklapanja braka...), institucionalna potpora ili dimenzija vitaliteta *par excellence* (službene politike „izvana“ i institucionalna potpora „iznutra“) i statusni (ekonomski status, društveni

status, društveno-povijesni prestiž, jezični izvan i unutar zajednice...) (Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 52). Nešto drugačiji pristup modeliranju etnojezičnog vitaliteta, proširen Bourdieuovim konceptom kapitala, ponudio je Prujiner (1984 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 52): demografski kapital odgovara demografskim čimbenicima, ekonomski čimbenici odnose se na gospodarske aktivnosti, politički kapital obuhvaća zastupljenost pripadnika određene grupe u politici i stupanj aktivizma unutar grupe dok se kulturni kapital odnosi na stupanj institucionalne podrške u domenama kao što su religija, obrazovanje, kultura i mediji.

Nakon postavljanja temelja teorije etnojezičnog vitaliteta postavlja se i pitanje zašto u određenim situacijama neki članovi zajednice naglašavaju svoja etnojezična obilježja u razgovoru s govornicima izvan zajednice, dok se drugi njima prilagođavaju ublažavajući pritom razlike (Giles i Johnson 1987 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 53)? Odgovor na to pitanje ovisan je o objektivnim (sociokulturnim) i subjektivnim (sociopsihološkim) faktorima procjene vitaliteta pojedinih etnojezičnih zajednica pri čemu bi se posebna važnost trebala pridati činjenici da se (jezična) uvjerenja ne formiraju u društvenom vakuumu nego su za njih važne individualne mreže jezičnih kontakata (eng. *individual networks of linguistic contacts*) (Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 53). Pojedinci svoje etnojezično iskustvo proživljavaju tek u sklopu vlastitih društvenih mreža, a obilježja tih mreža određena su etnojezičnim vitalitetom svih etnojezičnih grupa s kojima je pojedinac u doticaju (neposredne, npr. obitelj, škola, susjedstvo, ili posredne, npr. putem medija) (Allard i Landra 1994 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 54).

Pokušaj nadilaženja nedorečenosti ove prvotne teorije etnojezičnog vitaliteta urodio je razradom koncepta etnojezične održivosti koji se sastoji od tri dimenzije: snaga etnojezične zajednice (raniji objektivni vitalitet koji proizlazi iz veličine grupe, njezine ekonomske snage, prisutnosti i funkcioniranja grupe u širem kontekstu i uporabe vlastitog jezika u različitim društvenim domenama), okolinski čimbenici (geografska i/ili društvena izolacija, raspoloživost prirodnih resursa te prisutnost i količina dodira grupe s drugim etnojezičnim zajednicama u neposrednoj blizini) i etnojezični vitalitet (Ehala 2010 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 55). Etnojezični vitalitet, prema ovoj novoj teoriji, definira se kao sklonost pripadnika neke etničke grupe da se ponašaju kao zaseban entitet te da pokazuju želju za angažiranjem u nekom zajedničkom pothvatu ili djelovanju kao što su izražavanje vlastite političke volje, sudjelovanje u zajedničkim tradicionalnim okupljanjima i kulturnim manifestacijama i slično (Giles i Johnson, Ehala 2010 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 55) što je jako važno za analizu korpusa izvorne

glazbe. Tako definiran etnojezični vitalitet ovisi o četirima sociopsihološkim čimbenicima: percipiranoj razlici u snazi dviju etnojezičnih grupa u kontaktu (što je ona veća to je veća mogućnost asimilacije manjinske grupe), razini međugrupnog neslaganja (što je ona niža to je veća mogućnost asimilacije manjinske grupe), percipiranoj međugrupnoj distanci (gušće i čvršće društvene mreže upućuju na učestaliju uporabu dominantnijeg jezika, ali funkciju razlike mogu imati i druga fizička, društvena i kulturna obilježja) te sklonosti utilitarizmu (okrenutost budućnosti bez žaljenja za prošlošću i vrijednostima koje su u prošlosti bile važne) (Ehala i Niglas 2007, Ehala i Zabrodska 2014 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 55-56). Etnojezični vitalitet definiran ovim četirima faktorima moguće je precizno izračunati, a etnojezične grupe s obzirom na snagu etnojezičnog vitaliteta hipotetski razvrstati u pet profila (Ehala i Niglas 2007, Ehala i Zabrodska 2014 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 56). Probleme nove teorije etnojezičnog vitaliteta kritičari vide u oslanjanju na Tajfelovu i Turnerovu (1979 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 57) teoriju društvenog identiteta koja naglašava kolektivni nauštrb individualnog identiteta i u tom smislu etnojezične zajednice tretira kao homogene i jasno raspoznatljive u nekom međugrupnom kontekstu, a i u činjenici da se Ehalin (2010 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 58) modificirani pristup temelji na kvantitativnoj analizi koja podrazumijeva velike uzorke da bi bio pouzdan pa, prema tome, nije primjenjiv na male zajednice. U takvim slučajevima treba napomenuti da onda kada podjela uporabe jezičnih kodova na domene nije stabilna, moguće je uočiti komunikacijske niše – govorne događaje u kojima komunikacija nema primarno instrumentalnu, nego simboličku ulogu (npr. pozdravi, šale, uzvici, molitve, poslovice...) (Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 89), a sve one prisutne su u izvornoj glazbi.

Da bi se razumjela dugoročna perspektiva očuvanja jezika u nekoj zajednici, potrebno je razmotriti ideološka stajališta unutar kojih se rađaju određeni jezični stavovi jer se pokazalo da sociopsihološki čimbenici, simbolička uloga koju jezik igra u identifikacija govornika i, konačno, pravo na identificiranje s jezikom neovisno o njegovom službenom imenu i statusu, mogu biti presudni za jezične odabire (Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 101). Tu bi trebalo istaknuti i ideologiju jezične ispravnosti koja počiva na uvjerenju da postoji točna verzija jezika kojim se treba govoriti jer ograničavanje višestrukih gramatičkih i leksičkih rješenja te njihovo klasificiranje u „ispravne“ i „neispravne“ varijante govornicima naizgled pruža osjećaj sigurnosti (Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 123). To se, u slučaju Hrvata iz Bosne i Hercegovine, očituje na

nekoliko jezičnih razina, a najočitije je u naglascima. Nije važno što njihov govor nije standardni hrvatski jezik, nego ima sva obilježja „ispravnog“ istočnobosanskog dijalekta, bitno je samo da nije sličan (ili isti) srpskim i bošnjačkim govorima. Tome u prilog ide i činjenica da negativni jezični stavovi često samo podržavaju i dodatno potiču nizak društveni status (Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 127), dok pozitivni jezični stavovi, posebno oni na osobnoj, otvaraju prostor za eventualnu revitalizaciju i očuvanje jezika i kulture (Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 145).

Tri su najpoznatije skale namijenjene procjeni jezične vitalnosti. Fishmanovom skalom procjenjuje se, na osnovu osam parametara, razina prekida međugeneracijskog prenošenja jezika (eng. *Graded Intergenerational Disruption Scale*, GIDS), a s obzirom na procijenjenu razinu ugroženosti neke jezične zajednice, Fishman donosi i mjere potrebne za očuvanje (ili revitalizaciju) jezika (Fishman 1991 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 155). S krajnjim ciljem dokumentiranja i revitaliziranja jezika ugroženih lokalnih zajednica, UNESCO je 2003. godine ratificirao dokument *Language Vitality and Endangerment* (Brezinger i sur. 2003 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 157) u kojem je propisano devet čimbenika ključnih za određivanje etnojezičnog vitaliteta. Proširena skala međugeneracijskog prekida prenošenja jezika (eng. *Expanded Graded Intergenerational Disruption Scale*, EGIDS) Lewisa i Simonsa (2010 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 161) donosi 13 stadija jezične ugroženosti koji omogućuju precizniju kategorizaciju jezika s obzirom na razinu njihove očuvanosti, a izrađena je s namjerom da bude primjenjiva u raznovrsnim kontekstima čime bi potencijalno bio obuhvaćen veći broj jezika. Isti autori osmislili su i model održive jezične uporabe (eng. *Sustainable Use Model*, SUM) koji pretpostavlja uključenost što je moguće većeg broja predstavnika zajednice i drugih dionika u promišljanje planiranja jezične uporabe (Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 164). Svim navedenim skalama i modelima zajedničko je da se okosnicom jezičnog vitaliteta smatra (usmeno) međugeneracijsko prenošenje jezika (i kulture) kao znaka da je osnovni vitalitet jezika osiguran, a jezik održiv na komunikacijskoj razini barem u bližoj budućnosti (Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 168). To je najočitije izraženo u modelu održive jezične uporabe koji razlikuje tri osnovne razine vitalnosti jezika pri čemu se prva razina odnosi na pjesme (i druge jednostavnije jezične oblike) kojima se signalizira pripadnost određenom identitetu, a uspjeh svake sljedeće (više) razine uvjetovan je ostvarenjem na prethodnoj (u ovom slučaju najnižoj) (Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 167).

Danas je sve više onih koji shvaćaju da je uporaba jezika u svakodnevnoj komunikaciji temelj jezičnog očuvanja (Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 171). Osim toga, na mjestima društvenog okupljanja (u ovom slučaju najviše sijela i prela) dolazi do izražaja i afektivna dimenzija odnosa prema jezika koja se može promatrati kao buđenje ili aktiviranje identiteta (Sallabank 2013 prema Šimičić i Bilić Meštrić 2018: 188) žepačkih Hrvata. Jedan od problema u odgovaranju na pitanje zašto neki govornici posebno ističu, a drugi zatomiuju etnojezične razlike u razgovoru sa sugovornicima iz drugih zajednica mogao bi biti nedostatak pisanog korpusa, tj. „ozbiljno“ shvaćanje tradicijske kulture općenito i tradicijske kulture kao dijela vlastitog identiteta. Imajući na umu da je korpus koji će se analizirati u sljedećem poglavlju prije svega jezični, sve što je rečeno u ovom poglavlju o očuvanju jezika odnosi se i na očuvanje izvorne glazbe i, prema tome, tradicijske kulture žepačkih Hrvata, a zapisivanje korpusa (i pokušaj sistematiziranja) koji dosad nikad nije zapisan, predstavlja pri korak ka osvješćivanju činjenice da izvorna glazba žepačkog kraja može predstavljati i model (očuvanja) vitalnosti hrvatskog jezičnog identiteta.

5. Izvorna glazba

„Kod ovih naroda, Srba i Hrvata, još ide vjera pred nacionalnošću, i svaka vjeroispovijest hoće da vlada.“ (F. Engels) I kada bismo htjeli ne možemo se odreći našeg nacionalnog identiteta jer on proizlazi iz našeg imena, tradicije, običaja, blagdana, obreda, jezika – to je „stečeni“ identitet koji nosimo (Cvitković 2006: 58). Osim što ne možemo, odreći ga se i ne želimo. Tome svjedoče brojni tekstovi izvornih pjesama, kao i samo njihovo postojanje. A što je to uopće izvorna glazba? Tvorevina glazbene tradicije koja se razvila usmenom predajom negdje se naziva narodnom ili folklornom glazbom (Leopold 1995: 58), ali u Srednjoj Bosni naziva se izvornom (glazbom) (ili, rjeđe i zastarjelo, seljačkom). Važna je iz dva razloga: stvara ustrajnost i postojanost u održavanju starinskih oblika (kontinuitet od prošlosti do sadašnjosti), a i oblici koji su prošli selekciju prenose se usmenim putem s naraštaja na naraštaj, pri čemu neki doživljavaju određene prilagodbe i korekcije koja provodi narod, a daju toj glazbi folklorna obilježja (Leopold 1995: 58). Takvih primjera je mnogo, ali najočitije su promjene izvornih tekstova pjesama ovisno o prigodi i lokaciji, npr. originalni tekst pjesme *Šargiju mi razbile barabe* Izvornog dara glasi „Napili se, napili se Gornji Papračani. Napravili, napravili gužvu u kafani. Napile se barabe rakije, ja zbog toga ost'o bez šargije. Razbila se i pukla na dvoje, zbog šargije puklo srce moje.“ U daljnjim izvođenjima u usorskom kraju, koji nema velike povezanosti sa žepačkom Gornjom Papratnicom, pjeva se „Napili se, napili se mladi Omajani“, prema usorskom selu (Srednja) Omanjska. Tome u prilog idu i istraživanja suvremene etnomuzikologije koja pokazuju da se u manjim sredinama, radi čvršće međusobne povezanosti stanovništva, intenzivnije njeguje glazbeni folklor što ne znači da je narodna glazba vezana samo za mala mjesta (Leopold 1995: 58). Također je važno uočiti da se pojmovi *narodna* ili *folklorna* glazba nikako ne mogu poistovjetiti s nacionalnom glazbom. U većini slučajeva narodna je glazba vezana za veće ili manje regije, a djela nacionalne glazbe mogu istodobno obuhvaćati obilježja nekoliko različitih glazbeno-folklornih područja (Leopold 1995: 58).

Izvorna glazba šerskog kraja danas se pjeva uz šargiju i violinu. Na samim počecima to su bila samo dva glasa uz pratnju šargije, a onda se zbog punine zvuka dodala violina. Danas neki izvođači dodaju i klavijature, ali to nije „prava“ izvorna. Dva glasa koja pjevaju, jedan viši i jedan niži, moraju se slagati i upravo zato su izvođači najčešće braća. Pioniri izvorne glazbe ovog kraja su Braća Begić (ili Begići) koji su već 1969. godine snimili prvu ploču ovog tipa.

Osim njih neki od poznatijih izvođača su: Braća Kapular, Braća Vidović, Braća Milinković, Braća Geljić, Braća Jelavić... Naravno, ne nazivaju se sve grupe po braći: Zvuci rodnog kraja, Madi veseljac, Bosanski žubor, Izvorno blago, Izvorni dar, Dobojski dukati, Šerski odjeci, Baščovani, Bistri izvor, Kiki i Matej... Postoje i ženske (Zlatne ribice, Lastavice...) i mješovite (Mara i lola, Stole i Djevojačke uspomene...) izvorne grupe. Izvođači su najčešće obučeni u narodnu nošnju pri izvođenju, a publika uz pjesmu najčešće igra kolo. Tematika pjesama je raznolika i vjerojatno ne postoji tema koja nije opjevana: povratak domu, ljepote doma, sijelo i prelo, meza i rakija, narodna nošnja, prirodne nepogode (poplave, potresi, korona...), ljubavne pjesme (lijepe žene, ašikovanje, svadba, bračni problemi...), običaji (svadbeni, pečenje rakije...), različite osobine (škrtost, lijenost, ispijanje alkohola...)... Izvođači sami pišu svoje tekstove, a onda ih i izvode uz pratnju instrumenata (neovisno tko su svirači). Jednom kad je pjesama otpjevana, izvođač može postati bilo tko. Zato je ponekad jako teško pronaći originalnu izvedbu, a ako je riječ o starijoj pjesmi, originalna izvedba na internetu vjerojatno i ne postoji. Zbog svega je navedenog pitanje autorskih prava u ovom području jako mutno.

Profesionalne izvorne grupe (koje od toga žive) i danas stvaraju pjesme u narodnom duhu, a narod ih onda prihvaća i konačno oblikuje. U tom smislu i danas stvaraju pojedinci i, naravno, ne bi smjeli ni prestati to činiti jer bi udaljavanje od narodne glazbe značilo i negaciju narodne baštine, a time i negaciju vlastite kulture (Leopold 1995: 62). Ako ima smisla u zabavnoj glazbi oponašati strane uzore, još više opravdanja ima oponašanje uzora vlastitog naroda pri stvaranju novih pjesama, poskočica i kola. Takav stav doprinosi stvaranju pozitivnog odnosa prema narodnoj glazbenoj kulturi, a to je i jedan od osnovnih razloga opstanka tambure, uz koju je nastalo najviše novih narodnih pjesama i koja je i danas istoznačnica našeg glazbenog narodnog stvaralaštva (Leopold 1995: 62).

Izvorna glazba važna je jer uključuje svih šest domena identiteta. Dio je pripisanog/askriptivnog identiteta jer je pripisana s podrijetlom. Čak i ako je se pokušava zatomiti kao manje vrijednu i nepoželjnu, samo znanje o tome što je ona, komu je namijenjena i što predstavlja te razumijevanje njezinih tekstova i poznavanje kola i nošnje koji su njena obvezna pratnja, čini je dijelom našeg identiteta i obilježjem našeg podrijetla (neovisno o dobi, spolu, rodu...). S obzirom na to da izvorna glazba pripada tradiciji, a već je opisan odnos tradicije i kulture, neminovno je dio i kulturnog identiteta (uz činjenicu da je ovisna o etnicitetu, religiji, nacionalnosti i jeziku). Izvorna glazba ne može biti isključena ni iz teritorijalnog identiteta jer iz

seoskog/zavičajnog potječe, a o svima ostalima govori, kao ni iz gospodarskog jer je počela ovisno o klasi i zanimanju stanovnika na selu, a o svima ostalima opet i sama govori. Ne može se isključiti ni iz političkog i društvenog identiteta jer, kako je već spomenuto, ovom vrstom pjesme bilo je dozvoljeno reći ono što nije bilo dozvoljeno ni na koji drugi način, a pritom, kroz sljedeće poglavlje analize korpusa pokazat će se da je izvorna glazba nerijetko i instrument stvarne društveno-političke kritike. Osim što se ne može isključiti ni iz jedne domene identiteta, izvorna glazba odgovara svim četirima funkcijama folklor: zabavna funkcija (prepričavanje priča zbog nasmijavanja, zastrašivanja ili zaprepašćivanja) (Bascom 2010: 75), validacija kulture (opravdanje postojanja kulture, njezinog čuvanja i onih koji su za to zaslužni) (Bascom 2010: 81), obrazovna funkcija (pedagoško sredstvo, npr. pjesme za djecu, folklor kao jedina povijesna istina za nepismene) (Bascom 2010: 83) i normativnost (poticanje na prihvaćene obrasce ponašanje ili ismijavanje neke nepoželjne karakteristike) (Bascom 2010: 83).

Izvorna glazba danas je nešto razvijenija nego na svojim počecima pa se može čuti i u više prilika. U početku je to bila samo pjesma (bez glazbene pratnje) tijekom teškog fizičkog rada ili u kolu. S vremenom, nakon što smo od Osmanlija preuzeli šargiju, te pjesme dobivaju glazbenu pratnju, a onda im se dodaje i violinska pratnja. I danas se, kao i prije, pjesme pjevaju dvoglasno, većinom na prelima (okupljanje više ljudi iz jednog ili više sela) i sijelima (manje okupljanje, najčešće po kućama) te na velikim svečanostima kao što su svadbe i krstitke koje ne mogu proći bez kola. Posebnu pozornost izvorna glazba privlači za blagdane kad se svira, pjeva i igra ispred crkve i to najviše na patron (blagdan sveca zaštitnika) župe. Neke od poznatijih manifestacija na području općine Žepče na kojima se može čuti izvorna glazba su Šersko prelo za Ilinu, Bistričko prelo, Osovsko prelo za Veliku Gospu, Šargijada u Radunicama na sv. Anu, Žepački pleter... Zvuci izvorne glazbe zatim su se proširili i u druge krajeve Bosne (Seminar folklor Hrvata u Bosni i Hercegovini u Širokom Brijegu), ali i izvan Bosne (Žepačko prelo u Zagrebu, Međunarodna smotra folklor u Zagrebu)... Pjevači gostuju i samostalno širom Europe. Izvorna glazba danas je i medijski popraćena pa se može čuti na valovima Radiopostaje Žepče, ali i na televiziji: OTV Valentino Etno, Posavina TV...

Istraživanja plesne tradicije u Hrvata na prostoru Srednje Bosne ukazala su da je pjesma prisutna u stanovitom broju plesova, da je ona njihov neizostavni dio, njihov vokalni ukras, bilo da se ona pojavljuje samostalno, ili udružena sa svirkom (Šilić 2008: 28). Jednako kao i u Slavoniji i Baranji, u srednjoj Bosni pjeva se dvoglasno tako da jedan glas vodi, a drugi prati.

Dvoglasje je dijatonsko, a razvija se uglavnom usporednim pomacima glasova (najčešće u tercama), uz dva moguća završetka: stariji su stil unisoni završetci (na istom tonu), a noviji karakteristični kvintni završetci pri čemu glasovi pratnje završavaju skokom za čistu kvintu niže od vodećeg glasa (nastalo pod utjecajem instrumentalne glazbene pratnje) (Marošević 2016: 300). Starijoj pjevanoj tradiciji ovog prostora pripadaju: igralice (pjesme u kolu), pjevanje uz tepsiju (dio svadbenog običaja gdje tepsija služi kao instrumentalna pratnja pjesmi jedne ili dviju pjevačica), uspavanke, svatovske (dopjevavanje za doček svatova, otpjevavanje za ispraćanje svatova te pripjevavanje i napjevavanje tijekom (plači)pjera) i priskakuše (Šilić 2008: 30). Usudila bih se reći da izvorna glazba onda pripada novijoj tradiciji, ali korijene vuče u gore navedenim oblicima.

5.1. Instrumenti

Glazbala se općenito dijele na četiri skupine: idiofona (titranje tijela glazbala u cjelini), kordofona (titranje žice), aerofona (titranje zraka koji okružuje glazbalo ili titranje zraka u cijevi glazbala) i membranofona (titranje rastegnute membrane) (Ćaleta 2001: 424). Složena kordofona glazbala dijele se u dvije skupine: tip lutnje (ovalni korpus koji ima ulogu rezonatora i kraći ili duži vrat koji ima ulogu držača žica koje treba trzati ili potezati kako bi proizvele zvuk) i tip harfe (žice napete u okvir po kojima treba potezati gudalom) (Bezić 1975: 34). Tip lutnje postojao je još u 3. stoljeću u Mezopotamiji, a na Balkan su ga donijele Osmanlije tijekom osvajanja u 14. i 15. stoljeću (prvi pisani spomen u Bosni i Hercegovini datira u 1551. godinu) i iz njega su se razvile razne vrste tambura, ruska balalajka i ukrajinska bandura (Leopold 1995: 13). Kratkovratu lutnju donijeli su Arapi, a iz nje se razvila Španjolska gitara i talijanska mandolina (Leopold 1995: 13).

Šargija, popularni tradicionalni instrument s područja srednje Bosne, naziva se još i tambura samica. U početku su tamburom samicom čobani kratili vrijeme, svirala se na sijelu, po prelima i komušalištima, po završetku poljskih radova, a najčešće u sumrak, kad se mladež skupljala, pjevala i plesala. Samica se, kao i sve tambure, sastoji od tri osnovna dijela: glave, vrata i tijela (trupa). Na glavi su rupe za čivije na koje se natežu žice. Čivije su izrađene od drukčije vrste drveta radi lakšeg ugađanja. Vrat je tanak i dug. Na gornjem njegovu dijelu postavljene su kote, i to na načelu dijatonske ljestvice, s 11-12 prečnica zabijenih sa strane vrata. Ta neobična dijatonska postava prečnica vjerojatno datira još od prvih svirača na samicama, koji su prečnice

stavljali *po sluhu*. Izdubljeno tijelo samice najčešće je od lipova, javorova, šljivina, trešnjina, kruškina, brijestova ili jasenova drva. Gornja daska (glasnjača) obično je izrađena od smrekovine ili jelovine. Graditelji tvrde da je najbolji *glas* samice napravljene od lipova drva s glasnjačom od guste jelovine. Na glasnjači je rupa (luknja ili odušak) koja daje glas (Leopold 1995: 63). Sve četiri žice jednake su debljine i ugođene su na kvartu, a broj su 26-30. U početku je visinu prve žive određivao samičar prema svom glasu, da bi mogao pjevati. On istodobno vodi i prati melodiju, koristeći se prvim dvjema žicama za melodijsku liniju, a drugim dvjema žicama za pratnju. Pri sviranju se služi svim prstima lijeve ruke uključivši i palac. U drugim krajevima naziva se danguba, potpalac (zbog načina sviranja), tikvara (zbog oblika) (Leopold 1995: 64)... Samica ima vrlo prodoran, karakterističan zvuk i simpatičan oblik (Leopold 1994: 65).

Tradicijska su glazbala važna sastavnica materijalne tradicijske kulture, a mnoga od njih imaju i likovnu umjetničku vrijednost, jer su ih samouki majstori ukrašavali prema tradicijskim načelima likovnog oblikovanja svojega kraja. Osnovno načelo izgradnje tradicijskih glazbala jest kopiranje starijih uzoraka pa pojedini tipovi glazbala pokazuju karakterističan ornament i načine ukrašavanja koji je moguće naći i u drugim oblicima tradicijskog likovnog izražavanja (npr. nošnja) (Ćaleta 2001: 423). Na prostoru Srednje Bosne susreću se pretežito trzalački instrumenti od kojih je najomiljenija šargija, tradicionalni instrument iz porodice dugovratih lutnji kojoj je predak bila tambura samica, a koji je, uz pomoć kazivača iz žepačkih sela, detaljno opisao Miroslav Šilić (2008: 23-24). Dio rezonatora, koji u narodu obično nazivaju kutla, graditelji ovih instrumenata izrađuju od drveta trešnje, javora ili brijesta. Vrat, ponegdje ga zovu i rep, na kojem su utisnuti pragovi u narodu zvani perdeti (obično ih je 15), izrađuje se od drveta šljive ili trešnje. Poklopac, daščicu rezonatora, izrađuju od smrčevine. Ponegdje se mogu vidjeti i šargije s dva vrata, „s gornjim i donjim repom“. Za dobivanje zvuka koristi se terzijan (trzalica) kojim se trzaju čelične žice broj 28 ili 30 (a prije se, u nemogućnosti nabavke tih žica, koristila žica iz vojnih telefonskih kabela). Ugađanje šargije naziva se perenje i vrši se pomoću „kolića“ ili „čivija“ na vrhu vrata šargije, u tri glasa (G, G, C, F) i po sluhu (Šilić 2008: 23-24). Ne postoji škola u kojoj se mogu naučiti svirati narodni instrumenti jer ne postoji ni literatura po kojoj bi se to naučilo. To znanje prenosi se fizički, s koljena na koljeno, a za sve one koji u obitelji nemaju svirača, a sami bi to željeli postati, KUD-ovi organiziraju ljetne tečajeve vođeni narodnom izrekom: „Oj, šargijo, od drveta suva, gdje te nema, tu je kuća gluva!“ Bilo je pokušaja da se

napišu note po kojima bi se učilo sviranje šargije, no bezuspješno jer je jednostavno potreban živi kontakt u prenošenju umijeća sviranja, a jako je bitan i talent onoga koji uči (Paradžik 2019).

Još je jedan od omiljenijih trzalačkih instrumenata bugarija, tzv. mala šargija ili kozarica (jer su je čobani svirali dok su čuvali koze) (Šilić 2008: 23). Istovjetnog je oblika kao šargija, ali je znatno manja pa na vratu ima 7-9 pragova. Ugađa se na dva načina: u tri glasa kao šargija, ili u dva glasa gdje se prve tri žice odozdo pere jednako, a četvrta je „zukalica“ (Šilić 2008: 24). Po nekim kazivačima, bugarija je u tradiciji starija od šargije na ovim prostorima (Šilić 2008: 24).

U glazbenom životu sela važno je mjesto imalo i jedno aerofono glazbalo – dvojnice. To je poznato tradicijsko glazbalo, dvocijevna sviraljka tipa flaute s rupicama, koju u narodu nazivaju i svirale (Ćaleta 2001: 434). I njih je Šilić (2008: 26-27) detaljno opisao. Najčešće ih izrađuju od javorova drveta, a često i od lipova. Napravljene su od jednog komada drveta, s dvije cijevi. Gornji dio dvojnica, u koji se puše, ima dvostruki zajednički pisak. Donji dio instrumenta sastavljen je iz dviju cijevi, na kojima su s gornje strane izbušene rupice za proizvodnju tonova. Raspored rupica na svirali je 4:3 (Šilić 2008: 26-27). Stariji oblik ima jednu sviraljku sa šest rupica, a druga ih nema, pa njezin ton otegnuto bruji za vrijeme sviranja kao bordun, a danas vještiji izrađivači znaju izraditi od istoga komada drveta i svirale s tri cijevi (trojnice) kod kojih treća cijev nema rupica za prebiranje (Ćaleta 2001: 434). U okviru ove skupine instrumenata, čobani su često koristili i ćurlik od javorova drveta – jednocijevnu svirala sa šest rupica za prebiranje prstima (Šilić 2008: 27).

Slika 1. Tradicijska glazbala žepačkoga kraja: šargija, bugarija, violina i dvojnice (Šilić 2008: 22)

5.2. Nošnja

U starijim generacijama narodna nošnja (ili „seljačke 'alj'ne“, kako bi ih zvale bake ovih krajeva) nosila se u svim prilikama, od udaje do rada u polju, i prala se, kao i sva odjeća, na rijeci. Konkretno, narodna nošnja ovog kraja razlikuje se za muškarce i žene. Iscrpne opise sastavio je Miroslav Šilić (2008: 246–250) iz iskaza više kazivača starijih generacija ovog kraja, a u nastavku je izdvojeno samo najbitnije.

Muškarci na glavi nose fes (pokrivalo crvene boje s kićankom od crne svile), a stariji oko njega omataju i dugi, crveni šal. Pamučna, bijela košulja i crne gaće tkane su u dva nita i na krajevima vezene mafezom (šlingom). Čerma, crni prsluk, jednako ukrašen, oblači se na košulju, a oko struka se (zimi) veže tkanica (pojas od raznobojne vune). Zimi se još oblačio gunj, sukneni kaput s rukavima, koji je bogato ukrašen, a pod njime se na prelima i sijelima ašikovalo. Na nogama nose vunene, bijele čarape i opanke (u novije vrijeme cipele).

Ženska nošnja razlikuje se za djevojke i udane žene u oglavlju. Djevojke na glavi nose fes oko kojeg omataju dvije pletenice. Pred udaju djevojke na fes postavljaju izvezene krpe, a pred samo vjenčanje umjesto krpe na fes se stavlja čavrma (veo ukrašen vezom od bijele svile). Udane žene na fes stavljaju koturaču napravljenu tako da se oko fesa omataju osušene i očišćene grančice loze. Od želje žene ovisila je dubina (visina) koturače, a nosila se od dana nakon vjenčanja do smrti. Na koturaču se u donjem dijelu stavlja ćenar (šarena platnena marama svijena u traku), a u gornjem dijelu krpa. Preko svega se omataju pletenice i vežu iza glave. I žene su oblačile bijele košulje, lanene ili pamučne, širokih rukava koje sežu do ispod koljena, a na otvoru oko vrata (*njedra*) „zadivala“ se bašlija (srebrna ukrasna igla). Ispod košulje oblačile su se gaće, a na košulju čerma (zimi i gunj), kao i kod muškaraca. Žene nisu nosile tkanicu nego pas (pojas od raznobojne svile) s pavtama (kopčama) na krajevima. Na nogama su nosile bijele, vunene čarape vezane ili omotane podvezama kako ne bi spadale. Obuvale su opanke s niskom, širokom petom koja u kolu proizvodi karakterističan zvuk. Od nakita su se nosile naušnice, tri struka bisera oko vrata (a djevojke i dukate, ovisno o bogatstvu) te srebrne belenzuke na rukama (v. Šilić 2008: 248). Nošnja se tkala na starim tkalačkim stanovima (što još uvijek nije u potpunosti izumrlo), a prenosila se s generacije na generaciju.

Slika 2. Muška i ženska nošnja šerskoga kraja
(Izvor: <<https://www.youtube.com/watch?v=Js8C-zAwPI8>>, od 9. 5. 2022.)

5.3. Kulturno-umjetnička društva i njihova uloga

Prvi koraci koje treba u napraviti u očuvanju kulture su: prepoznajte vrijednost koju imate, sačuvajte je i održavajte, smislite logičnu i časnu ideju korištenja, obnovite je, dogradite što je potrebno i moguće, organizirajte posao, osigurajte red, proljepšajte prema dobrom ukusu vremena, primite pohvale, prebrojite novac (i, platite porez) (Šola 2011: 276). U svim ovim koracima važnu ulogu imaju kulturno-umjetnička društva, kojih na području općine Žepče djeluje nekoliko: KUD „Gromovnik“ Novi Šeher, KUD „Naši korijeni“ Bistrica, KUD „Ognjišta“ Lug-Brankovići, KUD „Žepče“..., a u blizini djeluje i KUD „Usorski običaji“ Sivša. Kulturne aktivnosti kao što su folklorna glazba, plesovi i običaji vrlo su popularne i okupljaju brojne pristaše, posebice u amaterskim folklornim društvima koja su sve popularnija jer i UNESCO potiče vraćanje baštine u mjesta u kojima je nastala, njezino oživljavanje i to da je prakticiraju njezini nasljednici u mjestu iz kojega potiču (Vitez 2016: 13). KUD „Gromovnik“, iako djeluje od 2006. godine, još uvijek nema vlastite službene prostorije nego se koristi osnovnoškolskim i crkvenim prostorima za svoje djelovanje, ali njihovo djelovanje u kontekstu očuvanja običaja i tradicijske glazbe i plesa nezaobilazno je jer svake godine uvode mlade u svoje redove i poučavaju ih sve što znaju, a istovremeno šire tradiciju svojih krajeva na svim manifestacijama tog tipa diljem zemlje, ali i šire, a čak su, kako bi pridonijeli suživotu u miru, organizirali *Multietničku smotru folkloru* u Novom Šeheru na kojoj su nastupili predstavnici svih triju naroda Bosne i Hercegovine (Kožul 2021). Očuvanju tradicije, uz podršku KUD-ova, teže i mladi, pa Centar za mlade ove godine provodi projekt *Spašeni od zaborava* kojem je prethodio i projekt *Cooltura – mladi u otkrivanju kulturnih vrijednosti Bosne i Hercegovine* (Puljić 2022).

Običaj, iako jedan od temeljnih pojmova starije hrvatske etnologije, nije znanstveno definiran, ali podrazumijeva tradicijom ustaljene načine ponašanja s normativnim, ceremonijalnim i simboličkim značajkama svojstvene određenoj društvenoj zajednici, promjenjive s vremenom i lokalno varijabilne (Vitez 2016: 16). U hrvatskoj etnologiji nalazimo nekoliko različitih klasifikacija običaja, a preteže podjela na tri glavne skupine: životni ili obiteljski (istaknuti trenutci u čovjekovu životu), godišnji ili kalendarski (blagdani) i radni ili gospodarski (poljodjelski i drugi poslovi) (Vitez 2016: 16). U početku se nastanak zapisa o narodnim običajima vezao uz upute sadržane u *Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* koju je napisao Antun Radić 1897. godine, ali njima treba dodati datiranje podataka i bilježenje promjena običaja kako bi zapisi bili potpuni (Vitez 2016: 20-21).

Kulturno-umjetnička društva zaslužna su za očuvanje običaja (npr. snimanjem dokumentarnih filmova), učenje i poučavanje sviranja tradicionalnih glazbala, širenje utjecaja tradicionalne glazbe i očuvanja narodnih kola. Kolo je središte seoskog društvenog života jer je to bilo glavno mjesto upoznavanja djevojaka i mladića, pokazivanja simpatija, sklapanja pobratimstva i posestrinstva, izražavanja društvene kritika (Zebec 2016: 229)... U izvedbi kola svatko je mogao pjevanjem šaljivih i dvosmislenih stihova izraziti osjećaje, obratiti se kome od nazočnih, razotkriti nečiju nestašnost, narugati se suparniku ili suparnici, kritizirati nedavni događaj u selu (Zebec 2016: 229)... Naime, pjevanjem, pokretom i gestom smije se i može izraziti i ono što nije dopušteno običnim govorom, a zbog svoje jednostavnosti kolo, taj kružni oblik plesa u kojem plesači slijede jedan drugoga po kružnici, neobično je rasprostranjen (Zebec 2016: 230). Kao i u Slavoniji, u Srednjoj Bosni karakteristična su zatvorena kola u kojima su plesači licem okrenuti prema sviračima i pjevačima u sredini kola, a koja svojom živošću te podcikivanjem plesača postaju zaštitni znak regionalnog identiteta (Zebec 2016: 222). Brojne su inačice kola i mogućnosti kombiniranja međusobnog držanja partnera, strukture koraka i figura, a prema razlikama u izvedbi, nošnji ili pjevanju, stanovnici pojedinih mjesta međusobno se prepoznaju (Zebec 2016: 238). Na području od Maglaja preko Žepča (uključujući Novi Šeher) do Zavidovića poznato je nekoliko vrsta kola: zavrzlama, četverac, maglajka, osmerac, četvorka, zenička, *Ime moje*, šige-mige i vitla (Šilić 2008: 215). Svima im je zajedničko da su zatvorena, mješovita kola (iako je starija tradicija dijelila muškarce i žene u kolu, a postojala su i isključivo djevojačka kola) s pjevačima i sviračima u središtu i neograničenim brojem plesača, ali na području Žepča najomiljenija je ipak četvorka, porijeklom, originalno, iz Bosanske Posavine (Šilić 2008: 231).³ Većina spomenutih kola igra se tako da se plesači drže dlanovima spuštenim uz tijelo, a po tipu su povraćanci – kolo se kreće simetrično jer se plesači vraćaju udesno toliko koliko se pomaknu ulijevo (Zebec 2016: 223). Kolo počinje žustrim plesanjem uz sitno drmanje. Svirku i ples prekidaju plesači pjevanjem deseteračkih dvostihova koje improviziraju. Tada se kolo smiri i prelazi u laganu šetnju da bi se nakon ispjevanog dvostiha ponovo živnulo i nastavilo u brzom tempu do sljedećeg prekida pjesmom (Zebec 2016: 222). Evo nekoliko primjera pjesama iz kola:

³ Uz pomoć iskaza kazivača iz žepačkih sela, Miroslav Šilić (2008) opisao je način igranja svih spomenutih vrsta kola te zapisao pjesme koje se pjevaju u svakoj od njih i transkribirao notni zapis instrumentalne pratnje. Po uzoru na takve zapise, u sljedećim poglavljima donose se zapisi nekih tekstova „pravih“ izvornih pjesama koje još nigdje nisu skupljane i zapisivane, osim kao hobi rijetkih pojedinaca kao što je velečasni Filip Maršić, koji je dosad skupio skoro 17 000 izvornih pjesama, što svjedoči njihovoj brojnosti, popularnosti, ali i važnosti zaštite.

„Kolo igra, kolo igra, cipelica lupa,
nek' se znade, nek' se znade da je šerska župa.“
„Nigdje nema, nigdje nema k'o Šehera kraja,
bolji' ljudi, bolji' ljudi, ljepši' običaja.“
„Mene mama, mene mama udavati neće,
rasti 'ćeri, rasti 'ćeri, k'o u gori cvijeće.“
„Oj Šeheru, oj Šeheru mojoj malož kaži
da me više, da me više po tebi ne traži.“

Folklorna glazba i ples izvire iz ljudske potrebe za kreativnošću i ekspresijom, neovisno o kontekstu izvođenja, zadovoljava i mnoge druge društvene i kulturne potrebe te ispunjava različite funkcije u životu ljudi (Marošević 2016: 270). Monotonost pojedinih poslova koji su se u zimskim večerima obavljali u seoskim domovima, na sijelima i prelima, poticala je duhovnu aktivnost ljudi (Marošević 2016: 271). Pričanjem i pjevanjem otklanjali su zamor izazvan jednoličnim radom te su tako održavali budnost i tjelesnu snagu (Marošević 2016: 272). Plesne zabave organizirane su kod imućnijih gospodara ili onih koji su imali djevojke za udaju (Marošević 2016: 276), a mogle su se organizirati u zatvorenim (kuće, prostori kulturne namjene, sportski objekti i tereni, školski prostori, dvorane...) i otvorenim (pred crkvama, u dvorištima, na njivama nakon rada, na raskrižjima putova, na gumnima, na pašnjacima za ispašu stoke, na seoskim vašarima...) prostorima (Šilić 2008: 19). Znano je da u vremenu došašća i korizme narod nije ni pjevao ni svirao ni igrao kolo nego se ples izvodio prije i poslije pučke mise nedjeljom, o vjerskim blagdanima („godovima“), ali i na seoskim okupljanjima za trajanja radnih običaja u svakidašnjem životu, ljeti ili zimi, a čak i za vrijeme čuvanja stoke u mlađem životnom dobu (Šilić 2008: 19).

Od 80-ih prošloga stoljeća folklorna se glazba javlja i u obradama, skladbama i izvedbama glazbenika *jazz*, *rock* i drugih stilskih usmjerenja, što je od 1990-ih pojačano svjetskim trendom nazvanim *world music*, u nas poznatijim kao *etnoglazba* (Marošević 2016: 297). U izvedbama amaterskih i profesionalnih pjevača i svirača folklorna je glazba, uz to što predstavlja estetsku i nacionalnu vrijednost, izraz višestrukih regionalnih, lokalnih i individualnih identiteta, a istodobno je dio organiziranih oblika zabave suvremenog društva, posebno u turizmu i turističkim kulturnim programima (Marošević 2016: 299).

Slika 3. Članovi KUD-a „Gromovnik“ za snimanja dokumentarnog film o običajima šerskog kraja
(Izvor: <<https://www.youtube.com/watch?v=ykGs31pihJE>>, od 9. 6. 2022.)

6. Analiza korpusa

Koncept izvorne glazbe već je opisan na početku prethodnog poglavlja. Treba napomenuti da se izvorne pjesme mogu razvrstati i po tipu. U prvi tip spadaju pjesme koje imaju malo teksta i puno ponavljanja (moguće nastale po uzoru na spomenute vrste starije pjevane tradicije), a koncipirane su kao pjesme s nekoliko kratkih strofa između kojih se više puta ponavlja kraći, lako pamtljivi refren. U drugi tip spadale bi pjesme koje imaju koncepciju priče. One su duže, ponavljanja najčešće nema (iako nije pravilo), a i nešto su ozbiljnije tematike. U nastavku slijedi tematska podjela pjesama koje se najčešće mogu čuti na šerskom i žepačkom području, neovisno o originalnom izvođaču, mjestu i vremenu nastanka. U izvorima će se navoditi naziv pjesme i izvođač čija se izvedba zapisala, neovisno o originalnom izvođaču. Čest je slučaj da je pjesma poznata pod originalnim naslovom i po prvom stihu pa je moguće da se za neke pjesme pojavi više naziva. Ponavljanja će stihova, zbog uštede prostora, biti izostavljena. Nastavak donosi zaseban popis s opisom izvornih pjesama, a prema tematskim poljima koja su: (1) ponos, (2) život i (3) događaji.⁴ Svako bi od tematskih polja u budućnosti valjalo klasificirati po područjima unutar polja što ostaje tema za nastavak istraživanja koncep(a)ta etnojezičnosti i vitaliteta hrvatske izvorne glazbe u žepačkome kraju.

6.1. Ponos

Šerci i Žepčaci najponosniji su na ono tko su i odakle dolaze. Za početak bi trebalo objasniti kako je došlo do naziva Šer i Šerci. Novi Šeher, kao mjesto suživota velikog broja Hrvata i Bošnjaka, sastoji se iz dva dijela okupljena oko džamije (bošnjačka čaršija) i crkve (hrvatski dio). I okolna sela dijele se na većinski bošnjačka i većinski hrvatska (već spomenuta u drugom poglavlju). Iako suživot teče poprilično mirno, nacionalna distanca ovdje se odjeća u sukobima niskog intenziteta poput (ne)poželjnosti susjedstva, (ne)odlaska u kafić, (ne)kupovine robe u trgovini čiji je vlasnik osoba druge nacionalnosti (Cvitković 2006: 25)... Nacionalna distanca može se utvrditi preko pitanja ravnopravnosti (pristajemo li na to), bismo li nekoga „drugoga“ za susjeda, bismo li imali što protiv da nam bude šef, bismo li stupili u brak ili dopustili da naše dijete stupa u brak s njim (usp. Cvitković 2006: 25). Čak i na maloj prostornoj distanci, socijalna

⁴ Za potrebe su analize tekstova izvornih pjesama izabrana tri tematska polja: ponos, život i događaji. Uz ova se tri, a kao svojevrsni arhetipovi u izvornoj glazbi, u daljnjim istraživanjima mogu izdvajati, razrađivati i kvalificirati brojna tematska polja vezana uz život – od rođenja do smrti.

distanca ne mora biti mala nego je može potkrepljivati psihološka, moralna i kulturna distanca (Cvitković 2006: 26). U ovom slučaju riječ je o jezičnoj distanci jer Hrvati, kako bi što manje nalikovali Bošnjacima za koje je karakteristična upotreba glasa *h*, taj glas većinom izbacuju (dok je redukcija ostalih glasova obilježje istočnobosanskog dijalekta). Tako je (Novi) Šeher u govorima Hrvata postao Šer, a njegovi stanovnici, prema tome, Šerci i Šerke. To je postalo toliko uvriježeno da je čak i pivovara (dok je djelovala) proizvodila Šersko (Še'ersko, Šeersko) pivo.

Kad je riječ o ponosu na ono što je njihovo, takvo iskazivanje identiteta podržano je subjektivnim stavom „u nas je bolje nego drugdje“, ali izvorne pjesme ne sadržavaju ono što uz taj stav najčešće dolazi, npr. stereotipi, vrijednosne prosudbe, različita imena za susjede, ironične i podrugljive poštapalice (Čapo Žmegač 1998: 19). Izvorne pjesme ne spominju druge (ni pozitivno ni sarkastično) nego su fokusirane na svoje, a ako i sadrže rugalice i negativne kritike, to je na vlastiti račun. Šerci i Žepčaci najponosniji su na ono tko su pa i pjesmom potvrđuju da je neosporno da su oni Hrvati katolici u Bosni i Hercegovini i da to potvrđuje njihova tradicija zbog koje im nitko tu identifikaciju ne može oduzeti:

- (1) Dragi moji prijatelji, Hrvati iz Bosne, često slušam neke priče, razne i nesnosne. Al' uglavnom to govore veliki nezalci, da smo rimokatolici, al' da smo Bosanci. Trebali bi oni naučit' što prije da Bosanac nacija nikad bio nije. Ono što je Dalmatinac, to je i Bosanac. Kako od njih u Hrvatskoj netko može biti stranac? Zar je važno gdje si rođen i gdje živiš sada? Svaki Hrvat na svijetu Hrvatskoj pripada! 'Ko to može osporiti da Hrvati nismo, kad imamo tradiciju, svoj jezik i pismo? Ako treba, sa ponosom, svakom ćemo dokazati da smo rimokatolici, bosanski Hrvati.
(Hrvati iz Bosne, Braća Begić)

Izniman osjećaj ponosa vezan je i uz njihov zavičaj. Takve pjesme često spominju državu kao majku koja ih je rodila, odgojila i postavila na noge. Svjesni su njezine teške prošlosti, ali njene različitosti smatraju unikatnostima koje je čine posebnom i jedinstvenom. Često se naglašavaju i prirodne ljepote užeg i šireg zavičaja zbog kojih se on smatra rajem na zemlji. Zbog bogate tradicije i uvriježenih običaja, kojih su stanovnici veoma svjesni, čak i oni koji su morali otići iz svoje rodne grude, njoj se teže vratiti, barem u starosti. Zato je i tema povratka jako česta, a u takvim pjesmama ističe se velika važnost zemlje i u smislu države i doslovno u smislu zemlje koja je njihova djedovina i koju nasljeđuju i čuvaju. U nastavku su izabrani primjeri pjesama i stihova koji ističu ponos na pripadanje rodnome kraju:

- (2) Kad me ljudi upitaju u kojem sam rođen kraju,
nit' se stidim, nit' se varam, već ponosno odgovaram:
„Ja sam momče sa planine, rodod Bosanče.
Bosanka me, majka mila, na planini odgojila.
Na planini odgojila, pjevati nas naučila.“
Kada rujna zora rudi, naša pjesmo selo budi.
(Kad me ljudi upitaju, Ivica Tirić i Niko Grlić)
- (3) Nad Bosnom se nebo posavilo pa je cijelu stavilo u krilo
i pjeva joj k'o slavuj u gaju: „Bosno moja, moj zemaljski raju!“
Ref. Zna Bosanac svaki, malo i veliko, to što Bosna ima, nema više ni'ko.
Ima Posavinu Plodniju od Srijema, to što Bosna ima, ni'ko više nema.
Planine i polja i bistre izvore, krivudave rijeke, to je njeno more.
Spava Bosna k'o djevojka sjetna, sanja dane kad je bila sretna.
Vraća se u prošlost kao pčela cvijetu, snaja djecu rasutu po svijetu. Ref.
Plače Bosna i kroz suze zove, zove svoje kćeri i sinove.
Da se jave gdje su i šta rade, hoće majka da za djecu znade. Ref.
Pjesmu i veselje, ašiku do zore, mezetluke razne, eto Bosna to je.
(Plače Bosna, Braća Begić)
- (4) Nema gdje nas, brate, nema, malo 'vamo, malo tamo.
Mali jesmo, al' opasni, veliki to pamte, znamo.
Ref. Nemoj da se 'ko usudi i na grubost da me tjera,
da govori, ne daj Bože, protiv Žepča, protiv Šera.
Pitaju nas: „Koji grad je od velikih vama blizu?“
E pa 'vako, za takve će Šer i Žepče uvest' vizu. Ref.
K nama dođeš sa dvije strane, od Zenice il' Maglaja.
Jedan tunel između nas ne dijeli nas, već nas spaja. Ref.
(Šer i Žepče, Izvorni dar)
- (5) Ref. Malo mjesto, a velika volja, odbraniti naša rodna polja,
naše šume, proplanke i njive, gdje Hrvati stoljećima žive.
Živjeli su vedri i ponosni i odani svojoj Srednjoj Bosni.
I neka je malo, ne treba nam veće, s dobrom voljom i sa malo sreće.
Sačuvati svoju rodnu grudu, da nam djeca što sretnija budu. Ref.
Šeher, Žepče i osovka župa, poruku vam mi šaljemo skupa.
Čujte dobro veliki zlotvori, u malom se pakuju otrovi. Ref.
(Malo mjesto po imenu Žepče, Žepčanke)
- (6) Ima jedan mali grad, kroz njeg' Bosna rijeka teče.
Malo mjesto, al' poznato, slavno mu je ime Žepče.
Od Usore do Zenice, od Zenice do Doboja,
tu mi Žepče moje stoji, samo svoju sudbu kroji.
Ima jedan mali grad, s mnogo brda i dolina,

gdje god kreneš odjekuje šargija i violina.
Ima jedan mali grad, u srcu ga Žepčak nosi.
Ma gdje bio u svijetu s njim se divi i ponosi.

(Moje Žepče, Župljani)

- (7) Rođeni smo u malome mjestu, mjestu cvijeća, polja i planina.
Nikom svoje Žepče ne bih dao, u njemu je živjeti milina.
Moje Žepče, ti najljepši grade, evo slušaj što ti sada velim:
„U tebi se rodi, u tebi ostari, u tebi samo umrijeti želim.“
Nigdje nema neba tako plavog, nigdje Bosna svetija ne teče.
Ovdje možeš čuti zorom ranom da se pjesma čuje do uveče.
Gdje god dođem ja o tebi pričam i najljepše pjesme pjevam tebi.
Da mi nude sva bogatstva svijeta, ja te, Žepče, ostavio ne bi'.

(Rođeni smo u malome mjestu, Braća Kapular)

- (8) Žepče mjesto, gradić k'o iz snova. Pored njega rodna mi Osova.
Svaku stopu ljubim zemlje svete, ponosan sam što sam njeno dijete.
Lijepa brda, doline i njive, tu veseli, zgodni ljudi žive.
Svud' priroda, mnoga bistra vrela, to je ponos moga rodnog sela.
Kad uveče malo se poradi, sastaju se i stari i mladi.
Pjevaju se pjesme k'o iz bajke, momak s curom ode niz sokake.
Kad nedjeljom zvono zvonit' pođe, staro, mlado, tada k misi dođe.
Ispred crkve Blažene Djevice poigraju momci i curice.
Kad ustanem ja u zoru ranu, svoje Žepče vidimo k'o na dlanu.
Slavuj pjeva, prirodi se divi, blago onom 'ko god ovdje živi.

(Žepče mjesto, grade k'o iz snova, Župljani)

- (9) Ja sam rođen u malome selu, k njemu često misli mi se krađu.
Tu znam svaki sokak i tarabu, znadem svaku stazu i livadu.
Ref. Selo moje, malo jesi, al' samo iz bliza, što si dalje, to si veće, veće od Pariza.
U srcu te nosim sve do na kraj svijeta, sve dok kuca ura moja, dok ružmarin cvjeta.
U proljeće tu jorgovan cvate, a u jesen rakija se peče.
Kad se koja u društvu popije, padne pjesma dokasno uveče. Ref.
Kad kroz selo zapjevaju lole, pjesma liječi, tužnog razgovara,
leti selom, s brijega odjekuje, curski prozor odmah se otvara. Ref.

(Selo moje malo, Braća Kapular)

- (10) Sjedi sa mnom prijatelju i popijmo koju. Dugo nisam ništa čuo ja za Bosnu moju.
Sve mi kaži, moj rođeni, nemoj ništa kriti, melem mojom duši pruži, lakše će mi biti.
Ref. Pričaj, prijatelju, ti o Ozren gori, Posavini i Novome Šeru.
Ima l' išta novo u Doboju, na Trebavi, Hrljinu i Ceru?
Pričaj, prijatelju, ti o Ozren gori, o Usori i mojoj Derventi.
Ima l' išta u Maglaju novo, na mladost me moju sjeti, na Bosnu me moju sjeti.
Pije li se sve do zore kao nekad prije? Pjesmom da li selo bude lole i bekrije?

Da l' se pjesma i šargija čuje na sve strane? Pričaj, hoće od radosti srce da mi stane.

Ref. Ne može se u tuđini novce kupit' sreća. Srce ovdje, duša tamo, pa da je najveća.

Tesko mi je, prijatelju, pa me duša boli. Svega imam, al' tamo je sve ono što volim.

(Prijatelju, pričaj mi o Bosni, Stole i Djevojačke uspomene)

- (11) Ref. Nema nigdje ljepšeg kraja kao rodna gruda ova
koju čine stare župe Šer, Žepče i Osova.

Nigdje nema te ljepote, rodna grudo, rodni kraju.

U tebi sam Hrvat rođen, u tebi mi k'o u raju. Ref.

Ima l' igdje ljepšeg kraja od lijepi' Radunica,

a i mladi' naši župa Branković i Globarica. Ref.

Ima l' igdje ljepšeg kraja od Lovnice, Zav'dovića

i hrvatski' sveti' mjesta Komušine kraj Teslića. Ref.

(Ima l' igdje ljepšeg kraja, Braća Kapular)

- (12) Mnogi odu pa se i ne vrate, negdje drugdje u svijetu se skrase.

Ja kad odem, ostat' mi se ne da, kad god odem uvijek i vraćam se.

Ref. Bio na zapadu, jugu il' sjeveru, ja se uvijek vraćam, vraćam mome Šeru.

Da je kao zrno, da ga ima zeru, mene srce vuče, vuče mome Šeru.

Ni'ko ne zna šta sudbina skriva, kuda koga mogu odvest staze.

Malo ih je koji se vraćaju, sve je više onih što odlaze. Ref.

Svaki čovjek svoju zvijezdu slijedi, svak' je od nas Božjom rukom vođen.

Neka svako učini po volji, ja ostajem ovdje gdje sam rođen. Ref.

(Pjesma mome Šeru, Braća Kapular)

- (13) Sjet' se draga naših zagrljaja kojim nikad nije bilo kraja.

Zapjevat' će dvojica kolega iz Šehera, oj iz Šehera, mjesta najljepšega.

Lijepo mjesto, ljepša okolina, u njemu je živjeti milina.

Svud se pjesma i veselje čuje, po tome se Šeher odlikuje.

Mjesto malo, ali je poznato širom Bosne tê naše ponosne,

po momcima i po djevojkama i po lijepim izvornim pjesmama.

(Pjesma Šeheru, Bosanski žubor)

- (14) Da bi bio Šerac pravi, moraš pjesmu ti voliti,

s društvom sjesti pa do zore veselit' se i popiti.

Ref. Uvijek prvi, bilo gusto ili pjesma odzvanjala.

To ne može biti svatko, biti Šerac nije šala.

Da bi bio Šerac pravi, to baš ni lak pos'o nije.

Moraš uvijek pokazati, to se ne smije da sakrije. Ref.

Al' ako si Šerac pravi ti polako dok svi žure.

Moraš znati gdje put vodi, gdje su prave cure. Ref.

(Da bi bio Šerac pravi, Braća Kapular)

- (15) Šeher, Žepče i naša Osova, u vama su naše pjesme.

Tu se čuje pjesma Vidovića, Baščovana i braće Begića.
Izvornjačka pjesma od davnina tu prelazi sa oca na sina.
Mi smo često u žepačkom kraju domaćini, dobro nas poznaju.
Vidoviće i druge pjevače i Begiće, oce pjesme naše.
Na Ilinu mi smo gosti bili, sveti blagdan skupa smo slavili.
Tu se jelo, pjevalo i pilo, veselje je pjevati nam bilo.
Svi su ljudi srca velikoga, svi pjevaju jedan do drugoga.
Svima nama radost je najveća da se s pjesmom svi raspoložimo,
da probleme sve zaboravimo, a veseljem srca ispunimo.
Svi pjevamo, svi se veselimo i blagdane u miru slavimo.

(*Šeher Žepče*, Braća Vidović)

- (16) Nikome te ne bi dao, ne bi ni za Boga. Vraćala si trud svakome, zemljo oca moga.
Vraćala si trud svakome, zemljo djeda moga.
Ref. Ne može se mjerit' ni s čim kada u starosti na očevoj zemlji sjedneš i odmoriš kosti.
Očeva je duša u njoj, on je davno rek'o: „Sa zemljom se razgovaraš kao sa
čovjekom.“
Pamtiš sjetve i kopače iz vakta davnoga, kad si bila sve čovjeku, zemljo oca moga,
kad si bila sve čovjeku, zemljo djeda moga. Ref.
Čuvala te svaka duša, svjesna dobra tvoga. Svaki čovjek, svako dijete, zemljo oca moga.
Svaki čovjek, svako dijete, zemljo djeda moga. Ref.

(*Zemljo oca moga*, Braća Kapular)

- (17) Krećem kući iz tuđine klete. Poželio ženu, poželio dijete.
Poželio roditelje stare, staro društvo i stare jarane.
Poželio rodni kraj, poželio zavičaj, poželio šargiju i šljivovu rakiju.
Nisam dugo u ovom selu bio. Poželio staze kud sam prolazio.
Poželio rano moja ljuta, lipu, đerme i bunar kraj puta.
Jedna čekam kad ću kući stići, poželio familiju svu redom obići.
Poželio zapjevat' kroz selo kao nekad idući na prelo.

(*Krećem kući*, Braća Vidović)

6.2. Život

Izvorna pjesma dio je svakog segmenta života onih koji je poznaju i njeguju. To se uči u obitelji kao i sve druge vrijednosti koje pojedinac usvaja. Zato pjesme nerijetko pjevaju i o teškom težačkom životu seoskih obitelji, ali i odnosima u obitelji i životnim lekcijama koje roditelji nastoje usaditi svojoj djeci uključujući sve narodne mudrosti koje vrijedi znati. Na primjeru istražene građe iz žepačkoga kraja životne se tuge i radosti, očekivanja, nadanja i vjerovanja u bolje sutra na prostoru rađanja i umiranja može čitati i iščitavati na stihovima o životu:

- (1) Oko stola sirotinjskog malo ima toga: komad kruha, čaša vode i vjera u Boga.
 Ref. Lijepo reče ćaća moj, a i ja ću reć: „Sve što ćovjek treba to je lijepa rijeć.“
 Lijepo reće ćaća, istina je živa: „I košulja zakrpljena ćovjeka pokriva.“
 Nije važno kol'ko imaš, sve ima svoj red, već je važno ljubiti' drugog i bit samo ćovjek.
 I sirotu i bogata, sve nam život nudi. Svi smo ipak samo ljudi, nek nas ljubav budi.
(Oko stola sirotinjskog, Izvorni dar)
- (2) Od malena učila me majka, u sjećanju njena rijeć mi svaka:
 „Budi dobar, budi pošten, sine, nemoj da te tuđi život brine.“
 Ref. Draga majko i voljeni ćaća, dobar i budala rođena su braća.
 Cijeli život ja sam dobar bio, ali sam se gorko prevario.
 Budali je do koljena more, biti dobar i budala, ne znaš šta je gore.
 Od malena učio me tata: „Budi svakom dobar poput brata.“
 Biti dobar, lijepo bi to bilo, stoput mi je na nos udarilo. Ref.
 Savjet majke, rijeći moga tate, cijeli život mene stalno prate.
 Prob'o nas je prevariti sva'ko, nema veze, ja ću živjet tako. Ref.
(Dobar i budala, Kumovi)
- (3) Na istom smo krilu rasli, gajila nas ruka ista.
 Tebe meni ne može zamijeniti ništa.
 Ref. I kad moram zaplakati i kad želim zapjevati, trebaš meni uvijek ti, brate rođeni.
 Dijelili smo koru kruha, odrasli u istoj kući.
 Ako prođeš, a ne svratiš, srce će mi moje pući.
 Rodila nas majka ista, ne donosi brata roda.
 Znaš li, brate rođeni, da krv nije voda?
(Krv nije voda, Braća Kapular)

Nakon djetinjstva u životu dolazi mladenaćko doba obilježno ašikovanjem momaka i djevojaka. U prošlosti su ti odnosi bili javno popraćeni jer se nije ašikovalo nasamo nego na prelima, sijelima i sličnim okupljanjima. Do udaje djevojke moglo je pak doći i na druge načine, a izvorne pjesme nerijetko pjevaju o međugeneracijskom jazu i suoćavanju starije generacije s novim promjenama po kojima mladi žive. Dozvola za brak tražila se od roditelja obiju strana, a pjesme vezane uz ženidbu posebno su velika skupina izvornih pjesama.

- (4) Još ponekad ja se rado sjetim lijepih dana moga momkovanja.
 Kako sam ja kao momak bio i kod mnogih cura odlazio.
 Doživio svega i svaćega, ćujte jednog slućaja mojega.
 Noć je tamna, ja idem na prelo, kod curice u susjedno selo.
 Došao sam djevojkinjoj kući sa namjerom da ću u nju ući.
 Na vratima doćeka me mala, za njom stoji njena stara mama.
 Pitao sam djevojkinje mame: „Bi l' nas htjela ostaviti same?
 Bi li svojoj ti curici dala da bi sa mnom malo aš'kovala?“
 „Ćuješ momće“, ona meni veli, „s tom namjerom odavde se seli

jer za tebe ovdje cure nema. Ćerka moja još je premalena,
 još ni školu završila nije. Ja joj ne dam ašikovat prije.“
 Mala sluša i u majku gleda, „majko moja ništa ti ne vrijedi.
 Ti ne možeš meni zabraniti sa draganom ljubav provoditi.
 Iako ja izgledam ne jako, sposobna sam ja za ljubav majko.
 Ti do sada nisi niti znala, ovom momku sve sam svoje dala.
 Volimo se već godinu dana. U tajnosti to ja znade sama,
 a sad više ja ne mogu kriti, uskoro ćeš unuča dobiti.“
 „Šta to veliš?“, reče njena majka, sam' što reče i odmah zaplaka.
 „Kćeri moja, ja te ne imala, zar si i to učiniti znala?“
 „Jesam majko, i to jednostavno, ljubila se s dragim vodoravno.
 Učili smo mnogo lijepih stvari koje treba znati u ljubavi
 i tako sam, fala dragom Bogu, sad noseća da sakrit' ne mogu.“
 „Znadeš kćeri da je to grehota, a još gore velika sramota?“
 „Majko mila, sad to ništa nije, nisu sada vremena ko prije.
 Danas cura upozna mladića, odmah s njime ide ko kafića,
 kao i on pije ljuta pića. Prvi puta sve se ugovara,
 momak želi s curom da prespava. Malo koja da bi ga odbila.
 Ponudu bi rado prihvatila. Zašto ne bi kada je to fino?
 Savremenu, savremenu ljubav provodimo!“

(Sjećanje na momkovanje, Mladi veseljaci)

- (5) Dragi oče, mila mati, ja želio vas pitati:
 „Ako ćete dozvoliti, htjeo bih se oženiti.“
 Mili otac progovara i sa njime majka stara:
 „Ajde, sine, oženi se i u braku ti smiri se.“
 Svatove sam sakupio, do djevojke poranio.
 Otišli smo na vjenčanje i uzeli dugo zvanje.
 Svatovi se ponapili, s kočijama pojurili.
 Odjekuje violina preko brda i dolina.
 Na kapiji otac stao, sve svatove dočeka
 jer snaju je on dobio i svog sina oženio.

(Dragi oče, mila mati, Braća Geljić)

- (6) Danas mi je svadba, 'oću da se ženim
 i momački život želim da promijenim.
 Ref. Ja ostavljam svoje slatko momkovanje
 'oću da usrećim svoje milo janje.
 Zbogom momkovanje i momački dani
 okujte me srećom najbolji jarani. Ref.
 Kum podigne čašu i nazdravlja svima,
 a najviše sreće želi mladencima. Ref.

(Danas mi je svadba, Izvorno blago)

Ipak, nije svima mladima cilj bio brak. Oduvijek su postojali i zauvijek će postojati oni koji žele ostati slobodni ljudi, lole i bekrije, što duže ili čak zauvijek. Takvi ljudi imaju malo drugačiji način života i drugačije poslaganu ljestvicu prioriteta. Izvorne pjesme nerijetko takve ljude stavljaju u isti kontekst s mučkama i ispijanjem alkohola. Kad je o alkoholu riječ, na žepačkom području dugu tradiciju održava ispijanje rakije, koje može biti i pozitivno (rakijom se nazdravlja u slavljeničkim prilikama, s ploskom rakije poziva se u svatove...) i negativno (pretjerivanje u konzumaciji). Rakije koje se piju na ovom području su loza i šljivovica, a povećani broj izvornih pjesama o rakiji te njezinoj proizvodnji i konzumaciji ne čudi ako se prisjetimo činjenice da je tradicionalni način proizvodnje rakije uvršten na *Preliminarnu listu nematerijalne baštine Bosne i Hercegovine*. Uz rakiju se nerijetko služi i meza.

- (7) Rakija je naopake ćudi, sto đavola u čovjeku budi.
 Rakija je staza ljuljajuća, 'ko je pije daleko mu kuća.
 Rakija je k'o rijeka Ukrina, jedino je u buretu mirna.
 Rakija je varljiva utjeha, malo majka, a više maćeha.
 Rakija je kapija bez lanca, za nju nema ključa ni katanca.
 Rakija je bez adrese piće, 'ko je pije u jarku osviće.
 Rakiju je izmislio đavo kad je s Petrom kraj kazana spav'o.
 Do ponoći vodica je tekla, od ponoći rakija protekla.
(Rakiju je izmislio đav'o, Braća Begić)
- (8) Sjedi djeda kraj kazana, vatru loži starom rukom.
 O životu svome priča, živio je s teškom mukom.
 Ref. Pored svega bilo lijepih dana, kada dođe vrijeme od kazana.
 Tad je radost utjeha i snaga, teška doba opet srcu draga.
 U godine gladne one kad na njivi nema ploda,
 sretni mi bi opet bili da u bašči bude roda. Ref.
 I sad, evo, pored svega, kad sam uš'o u godine,
 moj mi život produžava stari kazan, dragi sine. Ref.
(Djed i kazan, Momačke tajne)
- (9) Evo noći, evo nam ludila. Ista klapa opet se skupila.
 Kazandžijo, noćas nećeš biti sam, brzo će ti osvanuti taj naredni dan.
 Ref. Kazandžijo, daj malo požuri, da što prije rakija procuri.
 I ponesi jednu litru žute, mi smo uvijek vjerovali u te.
 Kazandžija, veselo pjevuši, nije važno što se dimom guši.
 Suve grane pod kazanom, boreri pucaju, prve kapi od rakije bećari čekaju. Ref.
 Odjednom se rakija osladi pa u zoru i pripeku vadi.
 Rado pijte prijatelji, Bog vas poživio, jer i ja sam nekad bećar i baraba bio. Ref.
 Proveo sam noći mnoge ispod stola držeć' noge i do bola pio alkohola.
 Ref. Meza i rakija gdje su, tu sam i ja, 'oće društvo moje, ma 'oću i ja s njima.

Nema gdje ja nisam bio, sto sam čuda doživio, cure ganj'o i rakiju sanj'o
jer život je skroz bez veze, bez rakije i bez meze, al' bez pjesme nikako se ne smije.

(Meza i rakija, Izvorni dar)

- (10) Oj rakijo, šljivovice ljuta, mnogo si me napojila puta.
Joj, od rakije nema bolje žene, joj, po tri dana ona ljulja mene.
Od rakije nema boljeg druga, kad je pijem ne znam što je tuga.
Joj, žena voli da me iznervira, rakija mi daje srcu mira.
Više volim rakiju popiti neg' rođenu ženu poljubiti.
Oj, da l' pio il' ne pio družu, ti živjeti ništa nećeš duže.

(Od rakije nema bolje žene, Mara i lole)

- (11) Pije lola od maleni' nogu, rakija mi oduvijek u krvi.
To je porok moga pokoljenja, nisam u tom ni zadnji ni prvi.
Naspi jednu da malo zasladim, kad popijem bolje sve uradim.
Od sveg' blaga ja imam rakiju, što imaju oni što ne piju.
Svejedno je šljiva ili loza, neka ima samo dnevna doza.
Neka ima, neka se dolije, prazna čaša ni za čega nije.
Bilo selu pravo ili krivo, barabi je rakija gorivo.
Kad je nema kao da sam svezan, kao svezan kad sam ljudi trijezan.

(Pijanac do groba, Šerski odjeci)

- (12) Kad popijem koju čašu s nogama, ženo moja, kući poč' ne mogu.
Kući neću sve dok ima para, ja sam ovd'e mušterija stara.
Ref. Mnoge noći nespavane sa ženama dok ne svane.
Ima jedna poslovice stara: „Noćni život, to je za bečara.“
Iz kafane zadnji ja odlazim, pa se pitam dokle ću ovako
bečar biti i rakiju piti, cijeli život 'vako provoditi. Ref.
Al' pred zoru dođem pijan kući, žena viče: „Gdje si, nevjerniče?“
Šuti ženo, tvoja briga nije, makar mor'o dovest druge dvije. Ref.

(Bečarski život, Bistri izvor)

- (13) Ja posij'o ječma od Šera do Žepča, ako rodi bit će pive. Bit će pive u Šeru kod Ive.
Bečar ljubi curicu u krilu, a u ruci drži Šersku pivu.
Ajde ženo da se podijelimo, možda ćemo bolje da živimo.
Tebi kuća, a meni avlija, tebi bure, a meni rakija.
Aj, mene stari pravio po danu, aj, sedam puta penj'o se na mamu.

(Ja posij'o ječma, Izvorno blago)

- (14) Kad pomislim, glava puna, šta imam šta nemam.
Sto problema, a ja uzmem šargiju i pjevam.
Ref. Malo guram i tamburam, takav sam ja vazda.
Ja sam rođen za bečara, ne da budem gazda.
Kru' na stolu, dosta pjesme, moja je deviza.
I tambura da pogura ako dođe kriza. Ref.
Ovdje žure za imanjem il' životom plaća,

meni dosta i tambura što ostavi ćaća. Ref.

(Malo guram i tamburam, Bistri izvor)

Postoji velika vjerojatnost da će u svim prilikama u kojima se konzumiraju meza i rakija u jednom trenutku doći i do pjesme i kola, pa čak i tijekom samog pečenja rakije. Već se više puta pokušalo naglasiti koliku važnost ima izvorna pjesma za ljude ovdje, a tome možda najbolje svjedoči izvorna koja govori o izvornoj i svim ostalim narodnim elementima.

- (15) Moja duša uvijek pjeva, nikad tuge srcu ne da.
Uvijek da je pjesme malo iako je kosa sijeda.
Ref. Otišla je moja, moja mladost davno veseleći neke, neke druge ljude.
Ali moja duša osjeća se mlada, još sa pjesmom jutra, jutra mi se bude.
Prođe život, ljudi moji, godine mi puno prijete.
Duša kaže: „Samo pjevaj, neka one k vragu lete.“ Ref.
Godina sam nanizao, ko bisera iznenada. Godina sam nanizao, ko bisera iznenada.
Duša pjesmom srcu šapće: „Ne brini se još sam mlada.“ Ref.
(Moja duša uvijek pjeva, Braća Kapular)
- (16) Prođoh Bosnom i svijetom pjesme pjevajući. Uvijek s puta pune duše vraćao se kući.
Ref. Ti mi pjesmo snagu daješ i ja živim dok ti traješ.
Na tebi se duša grije, šta bih ja da tebe nije?
Evo i sad, pjesmo moja, na tvom krilu letim.
Starog doma, starog društva sa tobom se sjetim. Ref.
Idi svijetom, nek te pjeva tko voli i hoće. Nek uz tebe pune srca, neka vino toče. Ref.
(Ti mi, pjesmo, snagu daješ, Braća Kapular)
- (17) Ej narode srednje Bosne, Žepča grada i okoline.
Dobrodošli na Žepačko prelo u Zagrebu i ove godine.
Ref. Malo mjesto po imenu Žepče. Kad izvorna pjeva, sva'ko joj se divi.
Vječito će ona u Žepču da živi. Vječito će pjesma u Šeru da živi.
Teci pjesmo niže rijeke, rijekom Bosnom gdje je mjesto moje,
rijekom Savom ti sada poteci, nek se ove dvije rijeke spoje.
Svi čekate rado pjesma da poteče. Ref.
Došli ljudi s kraja svijeta da se družu kada prelo traje,
da se skupa dobro provedu i čuvaju svoje običaje. Ref.
(Ej, narode Srednje Bosne, Braća Kapular)
- (18) Od maleni' nogu pjevat' sam zavolio, pjevati me stari otac naučio:
„Pjevaj, sine, nek' izvorna pjesma dugo traje, da nam naši' običaja l'jepi' ne nestane.“
Od maleni' nogu, na djedovu krilu slušao sam kako otkuca šargiju:
„Kucaj, dijete, nek' izvorna pjesma dugo traje, nek' šargija uvijek krasu naše običaje.“
Prošao sam svijetom razni' običaja, ali nigdje nema kao moga kraja.
Ja poštujem širom svijeta tuđe običaje, al' izvorna pjesma vječno u srcu ostaje.
(Izvorna pjesma, Šerski odjeci)

- (19) U jednome malom mjestu iznad Žepča grada živi jedna djevojčica lijepa i mlada,
a na njoj je nošnja moga roda žepačkoga.
Nosila je baka, nosila je majka, to je nošnja mojih žepačkih predaka.
Kolo igra, pjesme pjeva, a cvijet joj u kosi,
sa ponosom ona nošnju rodnog kraja nosi.
Čarape joj ispletene, čerma načinjena, košulja joj izvezena, marama svilena.
(Nošnja roda žepačkoga, Kiki i Matej)

Kad uplove u bračnu luku i stvore obitelj, ljudi se općenito malo smire. Prioriteti postaju očuvanje stvorenog i stečenog. Neke su izvorne pjesme i šaljive dok govore o odnosima u braku, a neke i poučavaju da se ljubav ne može ni kupiti ni prodati. U nekim teškim vremenima dolazilo je i do situacija u kojima su muževi i očevi morali odlaziti u druge zemlje u potrazi za poslom koji bi im omogućio da prehrane svoje obitelji, a onda pjesmom izražavaju nostalgiju za domom i obitelji i sreću po povratku doma. Ponekad brakovi nisu uspijevali pa postoje i pjesme o bračnim svađama pa čak i razvodima te položaju u društvu i načinu života nakon njih:

- (20) Meni gazde plaćaju u zlatu da im bećar dadne svoju Katu.
Ref. Neće Kata zemlje, zlata, neće vreće para, ona hoće poljubaca od ovog bećara.
Davali mi zemlje prve klase, a ja neću, Katu čuvam za se. Ref.
Nudili mi po cijelom kraju, fala, nije Kata na prodaju. Ref.
Ne da bećar svoje lijepe Kate, to je zadnja, neka dobro znate. Ref.
Neće Kata zemlje, zlata, neće vreće para, ona hoće poljubaca braće Kapulara.
(Ne da bećar svoje Kate, Braća Kapular)
- (21) Poslije žene iz propalog braka, čini mi se, bolja mi je svaka.
Ref. Svaka ona žali mene zbog terora moje bivše žene.
Sve me hvale, al na moju štetu, da sam čovjek najbolji na svijetu.
Mili Bože, sve su žene iste. Kad te hvale, tad te iskoriste. Ref.
Nije ovo život nekadašnji. Dok je bivši', bit će i sadašnji'. Ref.
(Sve su žene iste, Braća Kapular)
- (22) Grobovi mojih predaka gdje su, gdje hladni vjetri planinom pušu?
Iz tuđeg svijeta ognjištu idem, jednom zauvijek da smirim dušu.
U tuđem gnijezdu starim ja, gorko me vino tuđinsko poji.
Pjevaj planino, evo me kući, tamo su živi i mrtvi moji.
Kuda sam nekad iš'o na prelo? Doći ću opet u stare dane.
I mene ovaj prevari život, proklete da su tuđinske pare.
Od društva mog iz mladih dana malo se 'ko vrati u selo.
S kime ću sutra zapjevat' pjesmu? Kome ću noću otić' na prelo?
(Iz tuđeg svijeta ognjištu idem, Kiki i Matej)

- (23) Selo moje, sve me tebi zove da se vratim u sokake tvoje,
da ja prođem kud sam prolazio i da ljubim što nisam ljubio.
Selo moje, sanjam tvoju zoru, staru majku vidim na prozoru.
Čeka majka da je želja mine da mi kaže: 'Dobro doš'o sine.'
Selo moje, morat' ću ti doći da osjetim miris tvoje noći.
(Selo moje, sve me tebi zove, Braća Begić)

- (24) Noć zvjezdana, šargija se čuje. Staro društvo u Bosnu putuje.
Poželjelo poborano lice zapjevati uz šargijske žice.
Otvor' vrata Bosno, skoro smo na Savi, idu tvoji sinovi veseli i zdravi.
Otvori nam dušu i mi ćemo svoju, došla su ti djeca zapjevati koju.
U tebi smo rođeni, u tebi ponikli, na tebe smo Bosno moja najviše navikli.
Evo blizu mi smo rodnom kraju, Okučani za nama ostaju.
Možda neće sat vremena proći, Bosno moja, tebi ćemo doći.
Hej, šoferu, brzinom ne juri, uvijek prvi stigne 'ko ne žuri.
De zapjevaj i ti s nama malo, bolje društvo nije putovalo.
(Otvori vrata Bosno, Izvornjačka duša)

Ako ne prije, stalni povratak u zavičaj dogodi se dolaskom u penziju. Onda na scenu stupaju neki drugi problemi poput malih iznosa tih istih penzija i položaja koji starije generacije imaju u novom društvu. Mnoge pjesme koje govore o tome zapravo su neka vrsta društveno-političke kritike izrasle iz dugoročne potrage za krivcem zbog loših životnih uvjeta, ali i iz poremećenih obiteljskih odnosa u kojima mladi trče za nedostižnim stvarima zaboravljajući vrijednosti poput doma i obitelji sve dok ne bude kasno. Tako postoje i brojne pjesme koje pjevaju o dubokoj starosti, iščekivanju smrti i razlici onoga što nam je bilo važno u životu i bit će važno nakon njega:

- (25) Radio sam teško godinama, do penzije bez zdravlja sam ost'o.
Kad je došla šezdeset i peta, sad je primam samo deset posto.
Ja i baka sto maraka penzije primamo, kako sa njom preživjeti, samo mi to znamo.
Ja doktoru ne smijem na oči, to su moji u starosti jadi.
Ako njemu za preglede platim, onda mi je umrijet' od gladi.
Fala Bogu, živimo na selu. Zemljoradnja, pa se lakše diše.
Ono malo što država daje, prosjaku ja bi' dao više.
(Penzija, Župljani)

- (26) Sjedi otac, puši ljutu škiju, u starosti napušten od sviju.
Čuva šljivu što je davno pek'o za svog sina što je doći rek'o.
„Sine, sine, ostarit' će sva'ko, i ti svoga poglédat ćeš 'vako.
Da ti vrata k'o meni otvore, da te starog pred smrt razgovore.“
Stari otac nikoga ne krivi što bez sina godinama živi.
Škrta zemlja slabo ljude hrani, morao je da otiđe vani.

Kad odlazi noć polako pada, stari otac još se sinu nada.
Sve cigaru za cigarom puši da bi bolnoj olakšao duši.

(Sine, sine, ostarit će sva'ko, Kuzman i Spaja)

- (27) U selu malom jednog jutra ranog, sreli su se starac i jedan mladi stranac.
U grudima srce zastalo je starcu, prepoznao sina u mladome strancu.
Zadrhtaše starcu ispružene ruke kad je htjeo suzu sa lica da skine,
a usne mu tiho, sa osmijehom blagim, prozboriše riječi: „Jesi li ti, sine?“
On pamtio dobro, noć je bila blaga, ispraćaja tužnog sa kućnoga praga.
U licu mu brige nove bore nižu, prestala su pisma od sina da stižu.
„U svijet kad si poš'o, bio si još dijete. U te prošle dane moje misli lete.“
Sa drhtavim glasom otac tiho reče dok je suza s lica počela da teče.

(U selu malom, Župljani)

- (28) Čudna su nam sad vremena druže, više nikom ne cvjetaju ruže.
Reforma nas k'o mačiće davi, 'ko će živu glavu da izbavi?
Programski su ciljevi sad jasni, plate nema ili stalno kasni.
Jaoj braćo, jao braćo, jadona li nam majka, svakog dana niče nova stranka.
Ja sam seljak samo za priliku, ne petljam se ja u politiku.
Ali kakvo dolazi nam vrijeme? Sve mi leđa steže teže breme.
Kako mi je ni'ko me ne pita, nekoliko dužan sam kredita.
Sad ih vraćam mimo svoje volje kako bi nam sutra bilo bolje.
Još me nešto drugo sada čudi, što u crkvu idu mnogi ljudi.
Oni dosad nikad nisu bili kao da su svi Bogu zgriješili.
Sad se plaše brzo će umrijeti, a grijeh sa sobom ne mogu ponijeti.
Svi se mole preko cijelog ljeta kao da će brzo smak svijeta.

(Svakog dana niče nova stranka, Dobojski biseri)

- (29) Malo pravde, nepravde previše, sudbina je nesretna čovjeka.
Samo pravda što se Božja zove, na kraju nas sve i jedno čeka.
Jedino je pravedno od Boga što će jednom doći po svakoga.
On ne bira na cijeni tko je, samo dođe i naplati svoje.
Kradu ljudi jedan od drugoga kao da će život vječan biti.
Da li znaju da će jednog dana što su stekli drugom ostaviti?
Pare čuvaj, troši ti godine, za pametna pravi pos'o nije.
Treba čovjek dušu da odmori i uz pjesmu koju da popije.

(Božja pravda, Kiki i Matej)

Smrću prestaju sve brige koje su tijekom života morile ljude, a drugima ostaju samo uspomene. Postoje izvorne pjesme koje imaju upravo tu funkciju – opisati život i smrt koje više nema kako bi ostala uspomena njihovim bližnjima i budućim naraštajima:

- (30) Seko moja, oduze mi sreću, nikada te zaboraviti neću.
Davno, davno Jurjevo je bilo, oj, sedamdeset i peta godina.

Oj gudalo, tužno diraj žice, nek mi suze livaju niz lice.
Vene duša, vene i srce, oj što ja osta bez sestre Ružice.
Još mi njeno lice pred očima, a trideset već godina ima.
Toga dana na groblju smo bili, oj u Dubravi blagoslov slavili.
Nakon mise zaigralo kolo, a treslo se brdo Bošnjakovo.
Poslije kola užina je bila, oj familija naša je slavila.
Slikali se momci i curice, osta slika od naše Ružice.
Nitko nije mog'o ni slutiti, oj da će slika, da će slika uspomena biti.
Sada stoji u našim sobama, uspomena braći i sestrama.
Sa mise je prelo naređeno, oj kod loline kuće okupljeno.
Ružica se tome radovala, oca, majku na prelo je zvala.
Tako skupa pošli su što prije, oj sestra Mira i brat Alojzije.
Kad smo došli već je bilo prelo, mlado, staro igralo veselo.
Šargija se čula preko sela, oj odjekuje Šer, župa cijela.
Tako negdje oko devet sati, došli neki momci nepoznati.
Četvoricu nitko znao nije, oj nit je ikad vidio ih prije.
Vidilo se da su nešto ljuti, da će oni gužvu zametnuti.
Oružje su tada izvadili, oj i rakije za sebe tražili.
Otac Marjan i s njime ostali napolje su momke izgurali.
Ružica se jadna uplašila: „Oj, ajmo kući!“, majci govorila.
Pištolj puče pored ključanice i pogodi Ružicu u srcu.
Mrtva pade u majčino krilo, oj njeno dijete voljeno i milo.
Zadnje riječi čule se kroz vrata: „Jaoj meni, ja umirem tata!“
Ni'ko ne zna četiri mladića, oj pričalo se da su iz Gajića.
Svakog dana majka je plakala, umrla je, a nije prestala.
Ružica je znala zapjevati, oj ovu pjesmu njoj ću darivati.
Nek ostane uspomena nama, neutješnim braći i sestrama.
Ove riječi mnoge će da slijede, oj na Jurjevo sedamdesetpete.

(Pjesma Ružici, Lastavice)

6.3. Događaji

Pjesme koje pripadaju drugom tipu opisanom u uvodu ovog poglavlja govore o ozbiljnijoj tematici. Uz korištenje stvarnih činjenica, one prepričavaju nemile i tragične događaje koji se mogu odnositi na pojedinca, skupinu ili cijeli narod. Ne treba proći dugo vremena od neke tragedije do njenog opjevavanja što je najlakše bilo vidljivo u vrijeme koronavirusa. Ovakve pjesme sadrže pregršt osjećaja i emocija, a često su isprepletene s molitvama u spas i bolje sutra uz kritiziranje odgovornih ili onih koji su tragediju mogli/trebali spriječiti. Neke od najnovijih tema su poplave, potresi, virusi, iznenadne tragične smrti:

- (1) Zašto nebo plače iznad Bosne, naše zemlje divne i ponosne?

Pitanje je koje muči ljude, zar je tako moralo da bude?
Kiša pada, bistru vodu muti, šta će biti narod i ne sluti.
Sve pod vodom bit će za dva sata, nesreća je gora i od rata.
Mutna voda sve pred sobom nosi, ne pita te ni što si ni tko si.
Na sve strane voda je duboka, u štalama ostala je stoka.
Po brdima svuda su klizišta, u minuti ostaješ bez išta.
Ne može se na kraj sa prirodom, Doboj grad je do pola pod vodom.
Od Doboja pa do grada Šamca ne može se nikuda bez čamca.
Pod vodom je i pruga i cesta, kod Zenice cijelo selo nesta.
Dragi Bože da li je moguće da u zemlju propadaju kuće?
Da li nam je opomena s neba da se narod poštovati treba?
Muslimani, Srbi i Hrvati. Tek sad kad su stigle ove muke, komšo komši pružio je ruke.
U Maglaju najgore je stanje. Svima ćemo postaviti pitanje:
„Da li priroda svima nam se sveti, da se narod jednom opameti?“
Nije važno koje vjere bio i kako se on Bogu molio,
poštuj komšu k'o rođenog brata, kad god možeš otvori mu vrata,
a ne samo kad te muka tjera, poruka je Dobojskih bisera.

(Poplavljena Bosna, Dobojski biseri)

- (2) Nikad nisam zapjevao ružne, nego samo žalosne i tužne.
Poslušajte velikoga jada, kako Zagreb sa potresom strada.
Ne od ljudske sile niti bijesa, oj, već vulkanskog, strašnog zemljotresa.
U nedjelju dva'es'tdrugog marta tužna vijest pokuca na vrata.
Jaki potres, od najjači jedan, oj, jutrom rano oko pola sedam.
Šta će biti nitko se ne nada, sad pa sada sruši pola grada.
Osta Zagreb bez struje i vode, od velike sile i nezgode.
Kako toranj katedrale strada, ode naša ljepotica grada.
Bježe ljudi, na sve strane lete, oj, majka svoje zagrlila dijete
i na svoje priteže ga grudi, tužno viče: „Pomozite ljudi“.
Dvije smrti odjedanput prijeti, od obiju moraš umrijeti.
Od korone i od zemljotresa, od obiju ideš u nebesa.
Ne smiješ vani, ubi te korona, oj, a u kući cigle od plafona.
Moj Zagrebe, proglašen si žrtvom i sa jednom djevojčicom mrtvom.
Ni'ko nije mog'o ni da sluti. Oj život dade u jednoj minuti.
Na sve mislim, prijatelje, znance, al' najviše na moje Bosance.
Triput vam se desila čudesa. Oj, rat, korona i od zemljotresa.
Nedavno ste bježali iz rata, nika' pomoć vama nije data.
Spavali ste na njivi i žitu, oj, praveć' kuće svi ste u kreditu.
Ni pola ga otplatili niste, sad ponovo beskućnici vi ste.
Tko je doš'o do Zagreba grada, oj, živio je sretno sve do sada.
Kuće grade svi na svoju sreću, ne'ko manju, ne'ko pravi veću.
Zato dragi prijatelji moji, oj sad ponovo budite heroji.
Uz koronu i uz zemljotrese svi zajedno ujedinite se.
Izgradite porušene vile, oj, da su bolje nego što su bile.

(Zemljotres Zagreb, Ante Bubalo)

- (3) Aj, evo tuge da ne može veće, nikada se zaboravit' neće
tragedije rudnika Zenice koja suze nagoni na lice.
U rudniku jame Raspotočje eksplozija iznenada poče.
Od dva snažna, velika udara, tri'es'tdevet poginu rudara.
Sve mladići kao rosa biše, oko tri'es't godina najviše.
Ode život kada je najslađi, od devetn'est godina najmlađi.
Nije prvu ni primio platu da je dade seki ili bratu.
Ni'ko nije mog'o ni da sluti, život daše u jednoj minuti.
Znojna lica i garavi' ruku ostaviše najtežu poruku.
Planirasma svaki svoje želje, 'ko će kome doći na veselje?
I većinom i htio je svaki da pomogne svom ocu i majki.
Propadoše planovi i želje, ucviliše svoje roditelje.
Oj, jučer smo bili u brigadi, sad idemo crnoj zemlji mladi.
Sva'ko plače, sva'ko suze briše. Sve je tužno, a majka najviše.
Mrtva, tužna na koljena pade, svoga sina oplakivat' stade.
„Dragi sine, ljubim tvoju sliku koja mi je uvijek na vidiku.“
Četn'estog maja na sahrani tužnu sliku prenose ekrani.
Bolna srca i tužni' očiju oprost se Zenica od svijetu.
U tužnoj se koloni rastaju, svaki ode svome rodnom kraju
da ucville svoju porodicu: oca, majku, brata i sestricu,
svoju dragu djecu i suprugu i da vječito nose bol i tugu.

(Tragedija jame Raspotočje, Ante Bubalo)

- (4) Pitam sebe i cijelu planetu šta se ovo događa u svijetu?
Naopaka stigla su vremena. Je l' Božja možda opomena?
Je l' priroda na čovjeka ljuta što je bezbroj uništava puta
pa mu želi poruku poslati il' će prestat' ili će nestati?
Od poplava i silnih požara, do tornada koji često hara.
Zemljotresi sve pred sobom ruše, a ratove ljudi nametnuše.
Op'o narod, tehniku razvij'o, sva'ko veći od Boga bi bio.
Bogate se glavešine slože da im ni'ko baš ništa ne može.
A onda se jedan virus mali na velikog čovjeka navali.
Džabe novci i tehnika kleta, na tisuće pobio je svijeta.
U Wuhanu, kineskome gradu, pojavi se, virolozi znadu.
Sa neke je životinje siš'o i u pluća čovjeku uniš'o.
Sa slijepoga miša ili ptice, za Kineze zmiije poslastice.
Jedu mačke i ćukove stare, za štakore daju silne pare.
Virolozi ime su mu dali, korona ga virusom nazvali.
Lijeka nema, a brzo se širi pa se narod cijeli uznemiri.
Na hiljade u jednome danu obolilo ljudi u Wuhanu.
Taj ne bira muškarce ni žene, proglašiše stroge karantene.
Cijela Kina samo za par dana zarazi se iz grada Wuhana
pa iz Kine po cijelome svijetu pobi ljude i nanosi štetu. I
talija prva na udaru, strašna smrtnost za naciju staru.
Bolnice sve redom pretrpane, svakog dana stotinu sahrane.
Kamiona vojni konvoj bio, pokojnike što je odvozio.

Krematorij bez prestanka radi, spaljuju se i stari i mladi.
U Španjolskoj možda još i gore, s pandemijom i oni se bore.
Plaču ljudi i doktori s njima jer ne mogu da pomognu svima.
Britanija, Francuska, Njemačka, nesretnika lista podugačka.
Najteže je sad u Americi, pokojnika broj je preveliki.
Na stotine hiljada bolesni, a mnogi su i na Trumpa bijesni
pa preklinju u svojem jadu, mole kisik barem da im dadu.
Privreda je na koljena pala, proizvodnja maski je procvala.
Svud se traže na četiri strane od virusa da nas one brane.
Zamotani sad smo k'o mumije, prazne škole, crkve i džamije.
Sporta nema, koncerti prestali i teatri vrata zaključali.
Druženja su sva redom prestala, roditeljima slika je ostala.
Djecu svoju da na slici vide, zabrana je da se ikud ide.
Mi koji smo po svijetu rasuti, na nepravde česte naviknuti,
virus nas je ekstra pogodio, šest mjeseci kući nisam bio.
Nadamo se cjepivu il' lijeku da pomogne nesretnu čovjeku,
pa nek' jednom i taj čovjek shvati, previsoko nemoj se dizati.

(Pjesma o korona virusu, Zvonimir Jović)

- (5) Šta se ovo dragi Bože desi, umire se gdje si, ma gdje jesi.
Čujte pjesmu širom cijela svijeta, šta zemaljska doživi planeta.
Na sve strane zazvoniše zvona, stiže virus zove se korona.
Kažu da je to toliko opasan, da dosada nikom nije jasan.
Pitamo se je li Bogom dato il' je ljudskom rukom posijato?
Koje dobi' u njemu se krije, još se ni'ko izl'ječio nije.
Svakog dana sve su brojke veće, preživjeti od nje niko neće.
Nema topa, tenka ni raketa, ne vidi se, širom svijeta šeta.
Bez carine u velikom letu, 'oće cijelu uništiti' planetu.
Ako ovo ispa'ne kontroli, cijeli svijet mora da oboli.
Nema onog koga uzet' ne smije, a najviše stare i bolesne.
Umire se i još umrijet će, ni'ko nikom ne upali svijeće.
Svećenika nema kao prije, uči smrti da oprosti grije.
Poručuje papa sa oltara da se služe mise bez misara.
Šta se ovo u svijetu desi, da l' od Boga il' su ljudski grijesi.
Tako nešto dragi Bog ne daje, kažu da su naručile snaje.
Vesele se od zadnje do prve da se riješe svekra i svekrve.
Dragi Bože svojom šakom lupi, kad ostare i nji'a pokupi.
Beskućnici žale se na mladu, snalaze se sami kako znadu.
Svi vidimo, to je živa slika, svi u kuće osim beskućnika.
Recite mi koji su na snazi, da l' beskućnik ikoga zarazi?
Ne treba mu kacija ni limun, Bog mu dade da je na sve imun.
Kakva je to ljudi trgovina, čini mi se radi mirovina.
Kada zadnji ode s ovog svijeta, mirovinski fond će da procvjeta.
Gdje su sada brojne velesile što su uvijek iznad svega bile?
Gdje se kriju, gdje se sada gube, što koroni ne pokažu zube?
Kad su čuli za tu bolest glupu, sakrili se u mišju rupu.

Cijelom svijetu ništa jasno nije, istina se u Wuhanu krije.
Istina je 'ko 'oće da prizna, baš iz Kine, zemlje komunizma,
da pokažu proizvoda svoga, da se može živjeti bez Boga.
Novi virus cijeli svijet trese, znanstvenici ujedinite se!
Sve vas molim, nije da vas plašim, životi su u rukama vašim.
'Ko se prvi sa vakcinom javi, i na nebu ima da vas slavi.
Pored svega, zarade i novac, taj će slavni postat' Nobelovac.

(Korona, Ante Bubalo)

Izvornjačka duša žepačkih Hrvata poznaje pazamašan broj izvornih pjesama. Za prikupljanje i analizu na jednome mjestu bile bi potrebne godine rada. Na prikazanome je odabranome korpusu od četrdesetak ulomaka izvornih pjesama potvrđena važnost koju ta izvorna glazba ima za kulturu Šeraca i Žepčaka u Bosni i Hercegovini. Izdvajanjem za potrebe ovoga rada tek manjega omjera te snažne kulturne sfere, očigledno je da izvorna glazba Hrvate Srednje Bosne prati kroz cijeli život – prije rođenja predviđa im budućnost i sudbinu, kroz život prati njihovu sadašnjost, a nakon smrti prepričava njihovu prošlost osvrćući se samo na njene pozitivne strane. Sve bi ove koncepte valjalo razraditi u istraživanjima koja bi tek trebala uslijediti.

7. Zaključak

Tomislav Šola zapisao je prije desetak godina kako je „živa, vlastita, stvaralačka kultura barijera protiv suvremene barbarizacije koja se događa kroz konzumerizam i sveopću merkantilizaciju svijeta“ (2011: 266). Zato raznolikosti u vjeri, etničkom podrijetlu, mentalitetu, jezičnom izrazu, glazbi, krajoliku i sl. treba gledati kao bogatstva društva, a položaj između svjetova prednost je jer, u suvremenom društvu, raznolikost, svjesna multikulturalnost i tolerancija („dručkijosti“) postaju vrijednosti koje se broje (a one podrazumijevaju u političku, medijsku i kulturnu zrelost ili bar poziv na te kvalitete) (Šola 2011: 271). Iz takvog kuta gledanja, Bosna i Hercegovina u posebnoj je prednosti.

Iako za suvremeni svijet nije strano mišljenje da su tradicijska kultura i narodni običaji primitivni i zastarjeli, ne može se reći da su oni samo „pritisak mrtvaca“ nego ih se mora shvatiti kao neodvojiv dio vlastitog identiteta kojeg treba njegovati, a ne bježati od njega. Hrvati u Bosni i Hercegovini općenito, a posebno u Srednjoj Bosni, nisu u zavidnom položaju jer su u samo dvije općine većinsko stanovništvo, a zakonski okviri su na razini cijele države iznimno komplicirani tako da se u prebacivanju ovlasti, s države na Federaciju pa na kanton pa na općinu pa na mjesnu zajednicu, najčešće izgubi nit tko je za što zaslužan što rezultira time da neki problemi godinama ostaju neriješeni. Osim toga, Hrvate u Bosni i Hercegovini nerijetko se omalovažava kao „lažne“ Hrvate, a problem ostvarivanja suživota s ostalim narodima u državi čini i mentalitet koji poistovjećuje nacionalni i religijski identitet i brani iznimke. Ipak, glavna odrednica njihovog identiteta diskurs je pripadanja tj. njihova (samo)identifikacija njih kao Hrvata. Hrvati Srednje Bosne govorna su zajednica ili još preciznije, zajednica emocija, s iznimnim osjećajem nacionalne distance prema „drugima“ i posebnim njegovanjem vlastite (tradicijske) kulture od koje se posebno ističe izvorna glazba uz pratnju šargije i violine. Ona je neizostavan dio svih njihovih domena identiteta, a njezini tekstovi, kao jezični korpus, spadaju u čimbenike (održavanja) etnojezičnog vitaliteta.

Izvornu glazbu kao dio nematerijalne kulture Hrvati Srednje Bosne moraju shvatiti istodobno i kao tradicijsku (jer se prenosi kroz generacije u lokalnoj zajednici) i kao živuću (jer je podložna promjenama u narodu), a kao vlastiti zadatak moraju shvatiti njezino čuvanje kako na osobnoj i lokalnoj tako i na nacionalnoj i nadnacionalnoj razini. Ako se dublje istraži, jasno je vidljivo da izvorna glazba ima većinu karakteristika koje bi joj mogle omogućiti da se nađe na popisu

zaštićene nematerijalne baštine: kontinuum (postala je još prije Osmanskog Carstva i neprestano se razvijala do danas kao i danas), identitet (nastala u narodu zbog naroda za narod, a uključuje sve domene identiteta i obavlja sve folklorne funkcije), tradicija (neizostavan njen dio su tradicijski instrumenti, plesovi i nošnja), međugeneracijski prijenos... Zato bi se moglo postaviti pitanje po čemu je npr. gruzijsko polifono pjevanje zaslužilo biti na UNESCO-voj listi zaštićene nematerijalne baštine, a žepačka izvorna glazba nije? Bojim se da bi se odgovor na to pitanje mogao pronaći samo u mentalitetu samih Žepčaka koji ne potenciraju dovoljno i institucionalnu zaštitu svoje tradicije jer još nisu svjesni svih opasnosti koje joj zapravo prijete. Ako to jest slučaj, za kraj valja istaknuti onu staru narodnu o tomu kako je „bolje spriječiti nego liječiti“ ili u skladu s teorijama o vitalnosti / vitalitetu etnojezičnoga identiteta na promatranome prostoru Bosne i Hercegovine kroz korpus izvorne glazbe – bolje ga je živjeti nego ga oživljavati.

8. Literatura

- Bascom, R. William (2010). Četiri funkcije folklora. *Folkloristička čitanka* (Hameršak, M. i Marjanić, S. ur.). Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 69–91.
- Bezić, Jerko (1975). *Tradicijska narodna glazbala Jugoslavije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bucholtz, Mary; Hall, Kira (2010). Locating Identity in Language. *Language and Identities*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 18–29.
- Burić, Anto (2018). *Nadbiskupijska statistika 3*, <<http://arhiva.garevac.net/tekst/1536/>>, 8.5.22.
- Cvitković, Ivan (2006). *Hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini*. Zagreb – Sarajevo: Synopsis.
- Čapo, Jasna i Halilovich, Hariz (2013). Lokaliziranje transnacionalizama: bosanske i hrvatske prekogranične prakse. *Hrvatska svakodnevica: Etnografije vremena i prostora* (Čapo, J. Gulin Zrnčić, V. ur.). Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 221–242.
- Čapo Žmegač, Jasna (1998). Elementi hrvatske seljačke kulture u prostoru i vremenu. *Etnografija: Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*. Zagreb: Matica hrvatska, 9–22.
- Čaleta, Joško (2001). Tradicijska glazbala. *Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha*. Zagreb: Barbat, 423–440.
- Gavazzi, Milovan (1993). *Baština hrvatskoga sela*. Zagreb: Otvoreno sveučilište.
- Grbić, Jadranka (1994). *Identitet, jezik i razvoj: Istraživanje o povezanosti etniciteta i jezika na primjeru hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Hafstein, Valdimar (2013). Pravo na kulturu: nematerijalna baština d.o.o., folklor©, tradicijsko znanje™. *Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturi* (Hameršak, M.; Pleše, I. i Vukušić, A.). Zagreb: Biblioteka Nova etnografija, 37–64.
- Halilović, Senahid (2014). Jezička stvarnost u Bosni i Hercegovini. *Sociolingwistyka* 28, 121–135.
- Kožul, Niko (2021). *Sitan kamen do kamena* (intervju). Radiopostaja MIR Međugorje. <<https://www.youtube.com/watch?v=ykGs3IpihJE>>, 9.6.22.
- Leimgruber, Walter (2013). Švicarska i UNESCO-ova *Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*. (Hameršak, M.; Pleše, I. i Vukušić, A.). Zagreb: Biblioteka Nova etnografija, 121–156.
- Leopold, Siniša (1995). *Tambura u Hrvata*. Zagreb: Golden marketing.

- Letica, Slaven (2009). „Tko smo, što smo i kakvi smo zapravo mi Hrvati“. *Hrvatski identitet: zbornik radova sa Znanstvenog skupa održanog u Palači Matice hrvatske 7. i 8. Svibnja 2009.* (Horvat, R. ur.). Zagreb: Matica hrvatska, 25–52.
- Marošević, Grozdana (2016). Folklorna glazba. *Hrvatski običaji i druge tradicije*, ur. Zoran Maljković i Vid Jakša Opačić. Zagreb: Mozaik knjiga, 268–317.
- Musa, Šimun (2007). Hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini s obzirom na njegov zakonski i stvarni položaj u društvu. *Filologija*, 48, 115–134.
- Paradžik, Marko (2019). *Razgovor s Paćom Ćorlukom: Baščovani, izvorna pjesma i šargija*. <<https://biramdobro.com/razgovor-s-pacom-corlukom-bascovani-izvorna-pjesma-i-sargije/>>, 9.6.22.
- Pašalić Krešo (2017). Obrazovanost stanovništva u Bosni i Hercegovini: Bosna i Hercegovina između najviše stope nepismenosti i najnižeg nivoa obrazovanosti. *Demografske i etničke promjene u Bosni i Hercegovini* (Cvitković, I. ur.). Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 93–124.
- Puljić, Marija (2022). *Novi projekt Centra za mlade – Spašeni od zaborava* (intervju). <<https://mladicentar.org/?p=18489>>, 9.6.22.
- Šilić, Miroslav (2008). *Narodni plesovi, pjesme i običaji Hrvata središnje Bosne*. Mostar: Krvavica – Hrvatska kulturna zajednica u Federaciji BiH.
- Šimičić, Lucija i Bilić Meštrić, Klara (2018). *Arbanaški na raskrižju: Vitalitet i održivost jednog manjinskog jezika*. Zagreb: Srednja Europa.
- Šola, Tomislav (2011). Uloga baštinskih institucija u građenju nacionalnog identiteta. *Hrvatski identitet: zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u palači Matice Hrvatske 7. i 8. svibnja 2009.* Zagreb: Matica hrvatska, 255–285.
- Vitez, Zorica (2016). Uvod. U: *Hrvatski običaji i druge tradicije* (Maljković, Z. i Opačić, V.J. ur.). Zagreb: Mozaik knjiga, 7–21.
- Zebec, Tvrtko (2016). Folklorni ples. *Hrvatski običaji i druge tradicije* (Maljković, Z. i Opačić, V.J. ur.). Zagreb: Mozaik knjiga, 220–267.

Pravna regulativa, pisani propisi i javno dostupni pravni akti:

- Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine (2003)
<<https://ich.unesco.org/en/convention>>, 8.5.22.

Preliminarna lista nematerijalne baštine Bosne i Hercegovine

<http://unesco.bih.mcp.gov.ba/konkursi/?id=15125>, 12.6.22.

Statistika popisa stanovništva Bosne i Hercegovine (2013)

<http://www.statistika.ba/>, 8.5.22.

Statut Općine Žepče (2009)

<http://www.opcina-zepce.com/opcinski-akti>, 8.5.22.

Strategija kulturne politike Zeničko-dobojskog kantona 2021–2027 (2021).

<https://www.zdk.ba/component/k2/item/10543-strategija-kulturne-politike-zenicko-dobojskog-kantona-2021-2027-godina>, 8.5.22.

Ustav Bosne i Hercegovine (1995)

https://www.mvp.gov.ba/dobro_dosli_u_bih/drzavno_uredjenje/ustav_bih/?id=261.

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine (1994)

https://parlamentfbih.gov.ba/dom_naroda/bos/parlament/o_parlamentu/ustavfbih.html.

Ustav Zeničko-dobojskog kantona (1995)

<https://www.fmks.gov.ba/kultura/legislative/kantoni/zdk/2.pdf>.

Zakon o izmjeni granica općine Žepče (2001)

<https://fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2001/odluke%20VP/36%20VP%20bos.htm>.

Zakon o kulturnim dobrima Bosne i Hercegovine (2008)

<https://www.fmks.gov.ba/kultura/legislative/bih/42.pdf>.

Zakon o zaštiti kulturne baštine (2000)

<https://www.zdk.ba/propisi/download/13-zakoni/114-zakon-o-zastiti-kulturne-bastine>.

Životopis autorice:

VALENTINA IVEŠIĆ

Mjesto i datum rođenja Zenica, 13. 10. 1998.
Adresa Grabovica bb, 74254 Novi Šeher, BiH
Kontakt valentinaivesic13@gmail.com

OBRAZOVANJE

Vrijeme listopad 2017. – rujan 2022.
Institucija Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
Smjer hrvatski jezik i književnost i povijest umjetnosti

Vrijeme rujan 2013. – lipanj 2017.
Institucija Katolički školski centar „Don Bosco“, Žepče
Smjer Opća gimnazija

Vrijeme rujan 2013. – lipanj 2017.
Institucija Srednja glazbena škola „Katarina Kosača -
Kotromanić“, Žepče
Smjer solo klavir

KOMPETENCIJE I INTERESI

Strani jezici engleski (B2)
Vještine komunikativnost, govorništvo, timski rad, odgovornost
Hobiji čitanje, sviranje

Izjava o akademskoj čestitosti

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Valentina Ivešić, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce hrvatskog jezika i književnosti i povijesti umjetnosti, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 27. lipnja 2022.

Potpis

Valentina Ivešić

Izjava o pohrani diplomskoga rada

OBRAZAC I.P.

IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU

STUDENT/ICA	Valentina Ivešić
NASLOV RADA	Izvorna glazba žepačkoga kraja kao model vitalnosti hrvatskoga jezičnoga identiteta
VRSTA RADA	Diplomski rad
ZNANSTVENO PODRUČJE	Humanističke znanosti
ZNANSTVENO POLJE	Filologija
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	Josip Lasić, dr. sc.
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	/
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. Lucijana Armanda Šundov, dr. sc. 2. Josip Lasić, dr. sc. 3. Nikola Sunara, dr. sc.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

a.) u otvorenom pristupu

b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu

c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6 12 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Split, 27. lipnja 2022.

mjesto, datum

Valentina Ivešić

potpis studenta/ice